

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

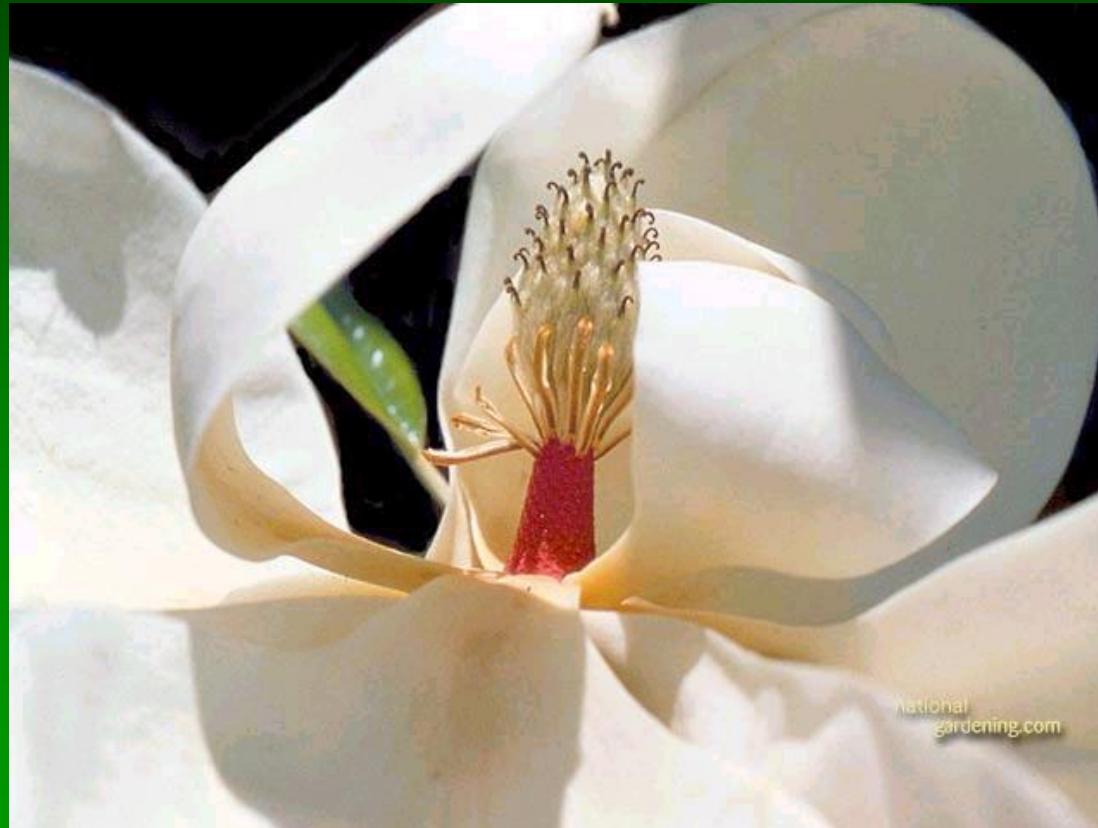
Bazální kryptosemenné

Petr Bureš

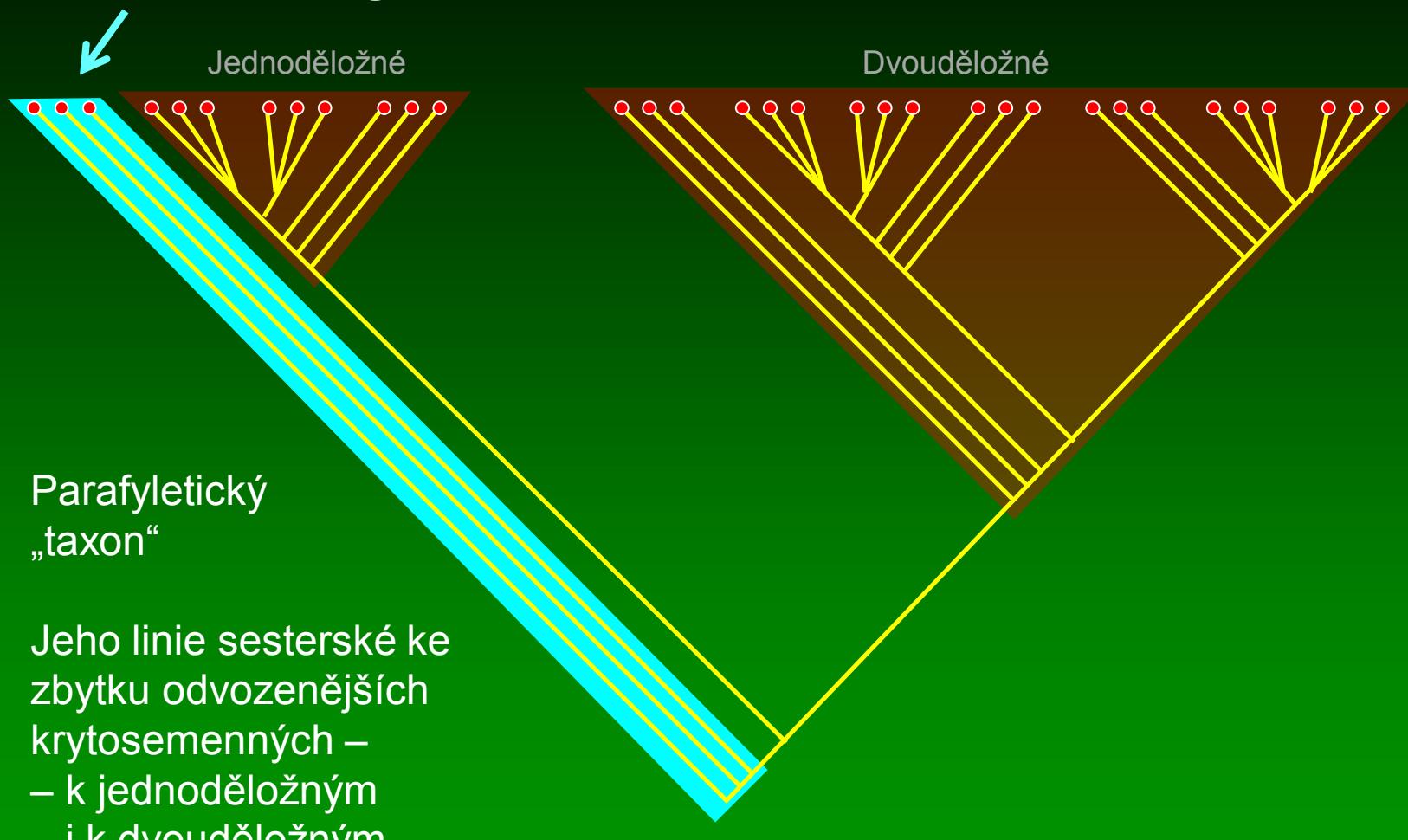

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Bazální krytosemenné rostliny

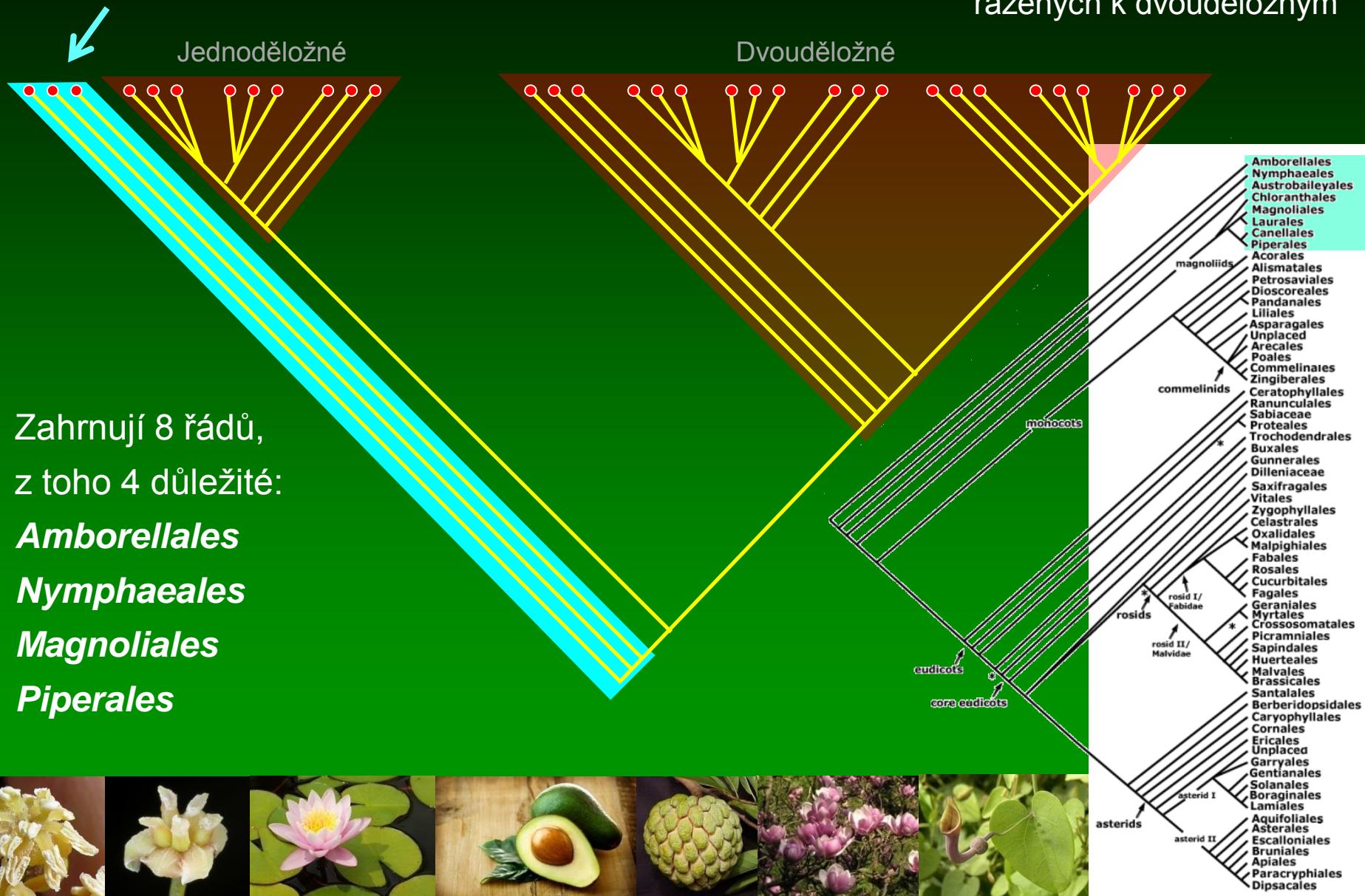

Bazální krytosemenné

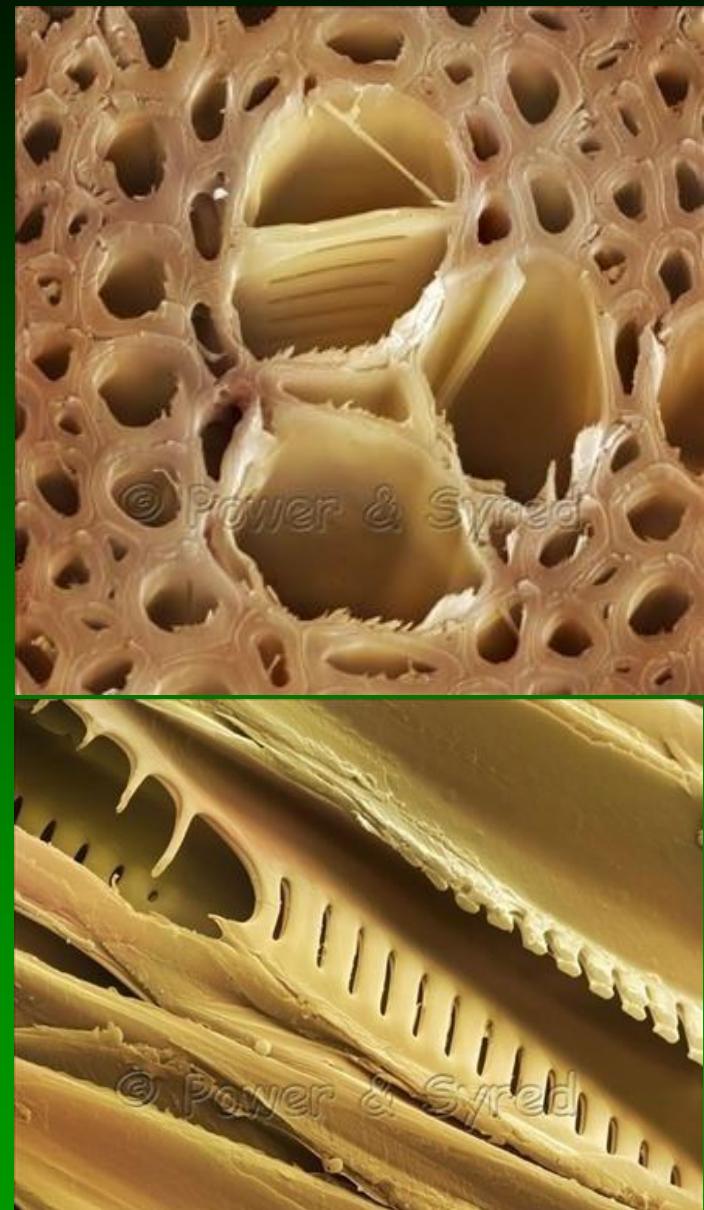
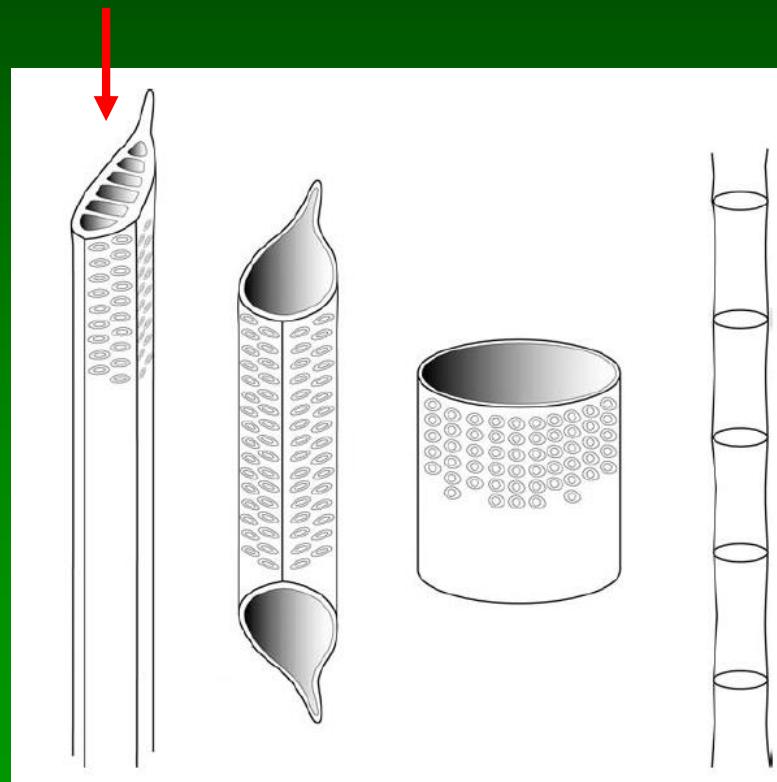
Bazální krytosemenné

27 nejprimitivnějších čeledí původně řazených k dvouděložným

	<i>Magnoliopsida</i>	<i>Liliopsida</i>	<i>Rosopsida</i>
	<i>Bazální krytosemenné</i>	<i>Jednoděložné</i>	<i>Dvouděložné</i>
pyl	monokolpátní	monokolpátní	trikolpátní
okvětí	často nerozlišené	často nerozlišené	většinou rozlišené
čepel listů	jednoduchá, celistvá	jednoduchá, celistvá	jednoduchá i členěná
žilnatina listová	často jednoduše zpeřená	obloukovitě souběžná nebo rovnoběžná	dlanitá nebo složitě zpeřená
dělohy	2 (vzácně 1)	1	2
stonkové cévní svazky	eustélé, vzácně ataktostélé	ataktostélé	eustélé
řapík listů	ano	často bez	ano
hlavní kořen	vytrvává	zaniká, nahrazen adventivními	vytrvává
habitus	dřeviny nebo vodní bylinky	většinou bylinky	bylinky i dřeviny
četnost květů	polymerické nebo trimerické	trimerické	tetra- a pentamerické
xylem	homo i heteroxylární	většinou heteroxylární	heteroxylární
perforace trachejí	schodovitá	jednoduchá	jednoduchá
souměrnost květů	většinou aktinomorfní	aktinomorfní i zygomorfní	aktinomorfní i zygomorfní
květy	acyklické nebo spirocyklické	cyklické	cyklické
rozšíření	tropy	různé	různé

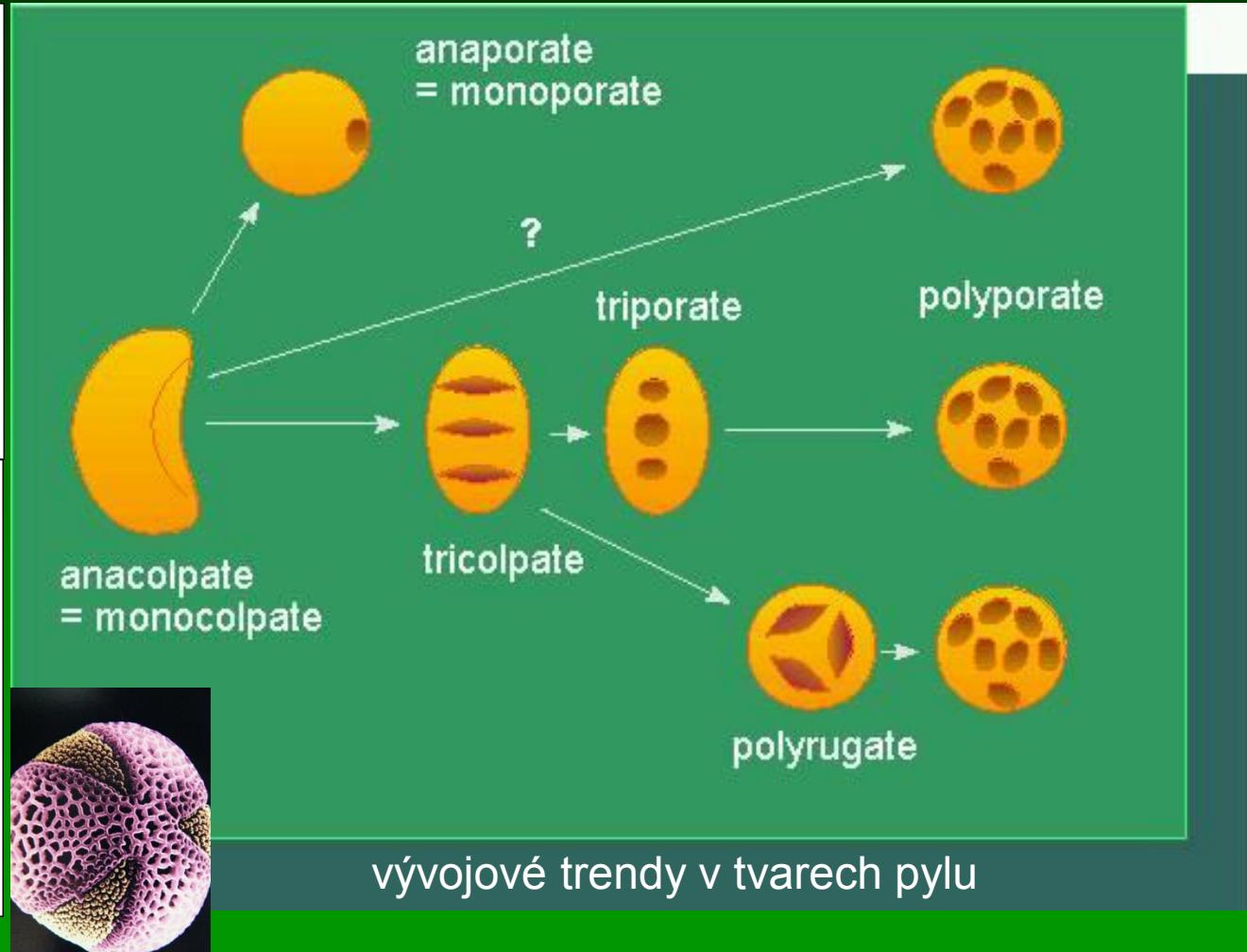
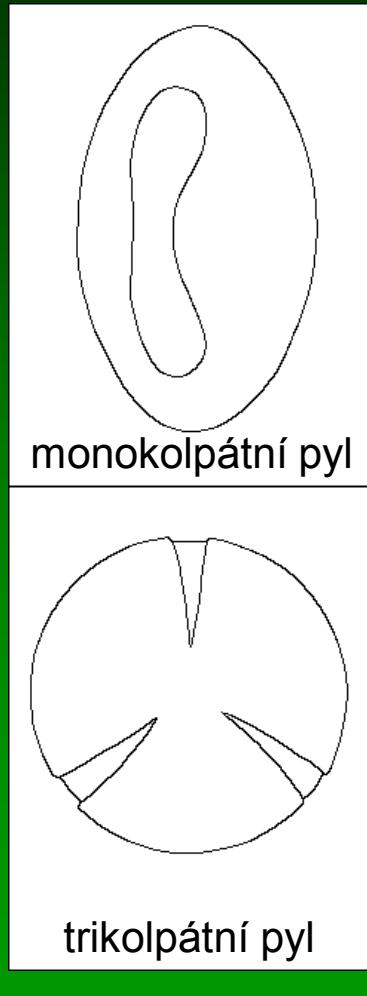
primitivnější zástupci - xylem bez trachejí
(*Amborellaceae*, *Magnoliaceae* a
Nymphaeaceae, vzácněji *Lauraceae* a
Piperaceae);
pokud mají tracheje, tak s primitivní
terminální **schodovitou perforací**

listy většinou jednoduché celistvé; střídavě postavené, pouze u *Magnoliaceae* s palisty, jinak bez nich

monokolpátní pyl – průduchy mají jedinou štěrbinu nebo otvor

květní části

- neustálený větší počet,
- většinou ve spirále
 - nesrostlé obaly nerozlišené

Jen nejodvozenější (*Aristolochiales*)
srostlé a zgomorfní
s ustáleným počtem
s obaly roslišenými

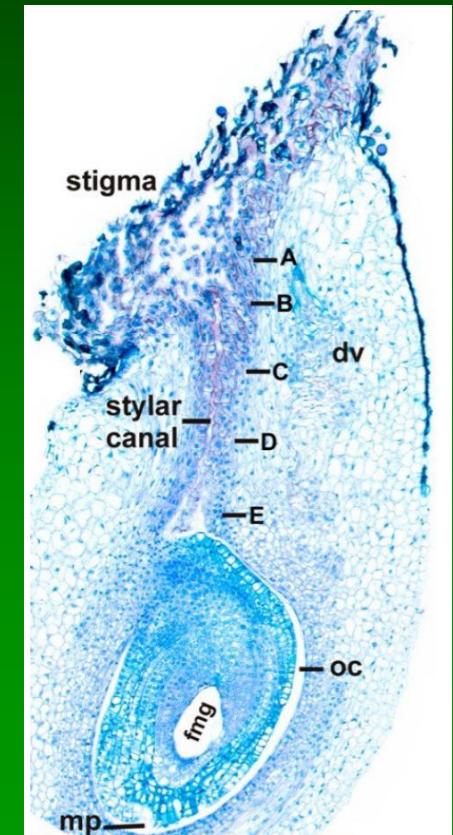
někdy
přechody
mezi květními
částmi –
nejčastěji
mezi petaly a
tyčinkami,

častá je
přítomnost
sterilních
tyčinek –
staminodií

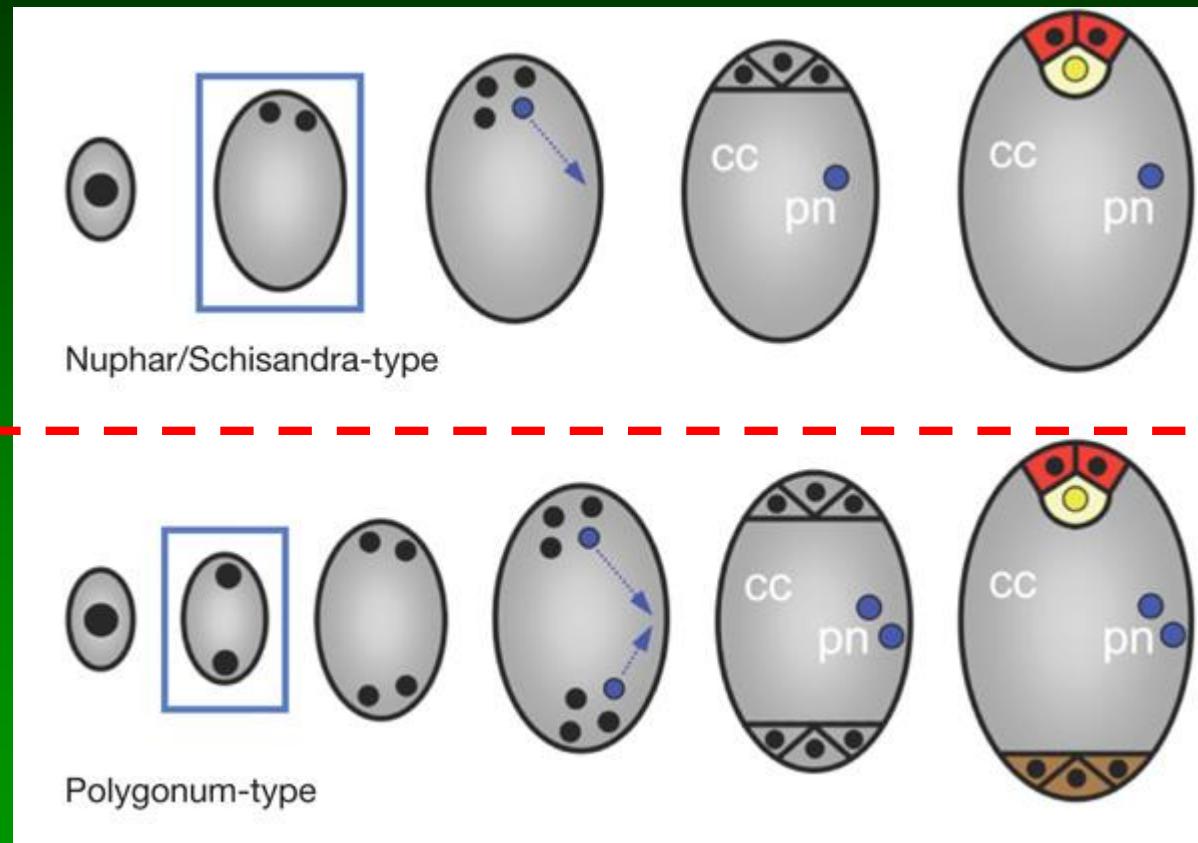
Gyneceum - u původních apokarpní, u pokročilejších cénokarpní, plodolisty se uzavírají až během ontogeneze

nejprimitivnější konce zralých plodolistů uzavřeny jen slepením hustého porostu žláznatých trichomů lemujících okraje zpočátku pouze konduplikátně svinutých plodolistů

Zárodečný vak má často jen 4 jádra

Čtyřjaderný zárodečný vak typu *Nuphar/Schizandra* typický pro bazální krytosemenné

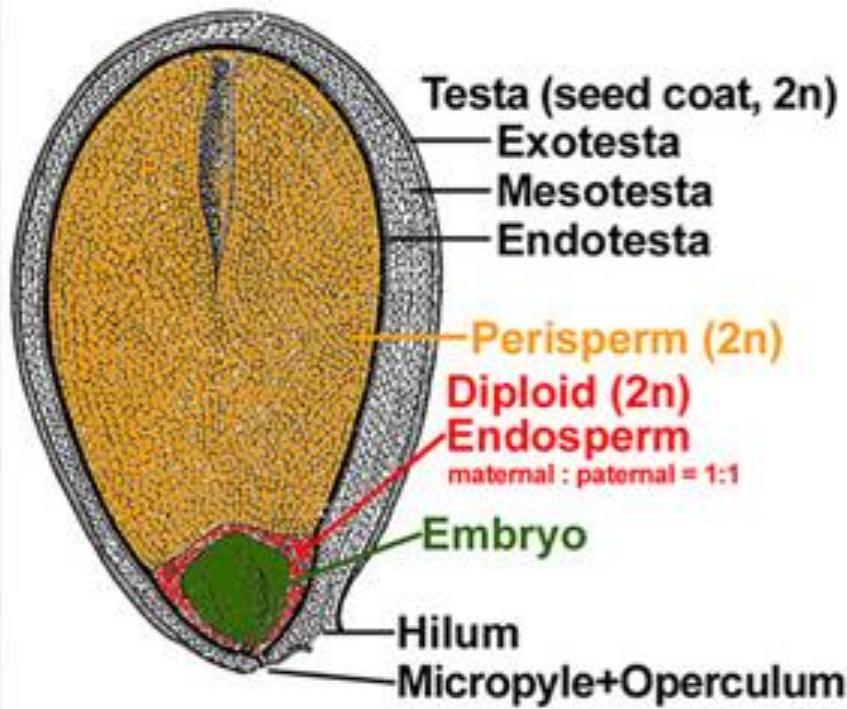

Nejběžnější typ osmijaderného zárodečného vaku (typ *Polygonum*)

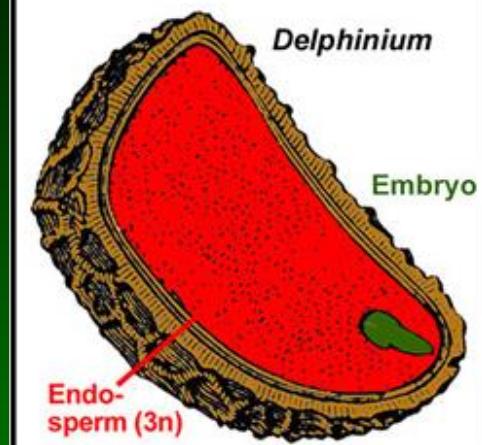
vajíčka často s malým embryem,
silně vyvinutým perispermem a silným
obalem (embryo : semeno = 0,05–0,1)

(D) Basal angiosperms: Nymphaeaceae

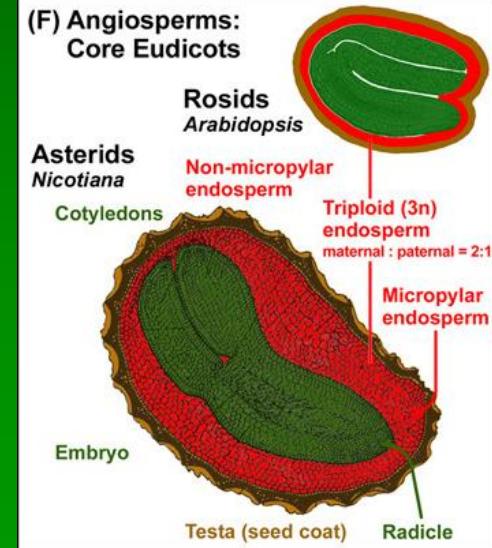
Nuphar luteum

(E) Angiosperms: Basal Eudicots Ranunculaceae

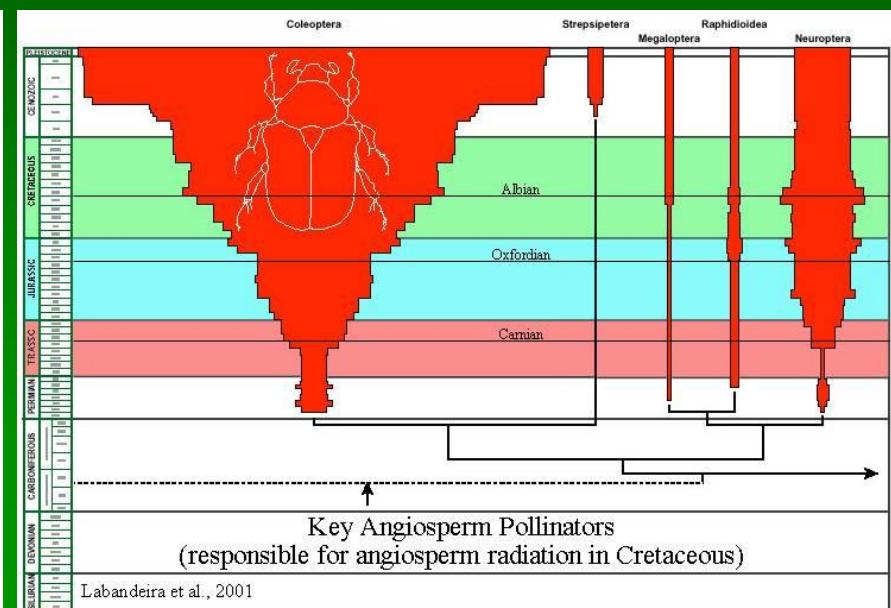
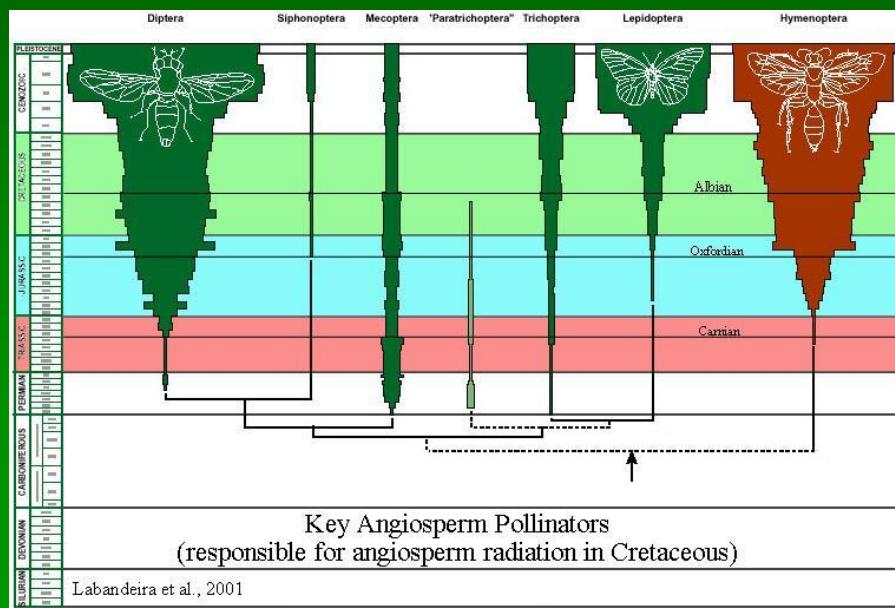
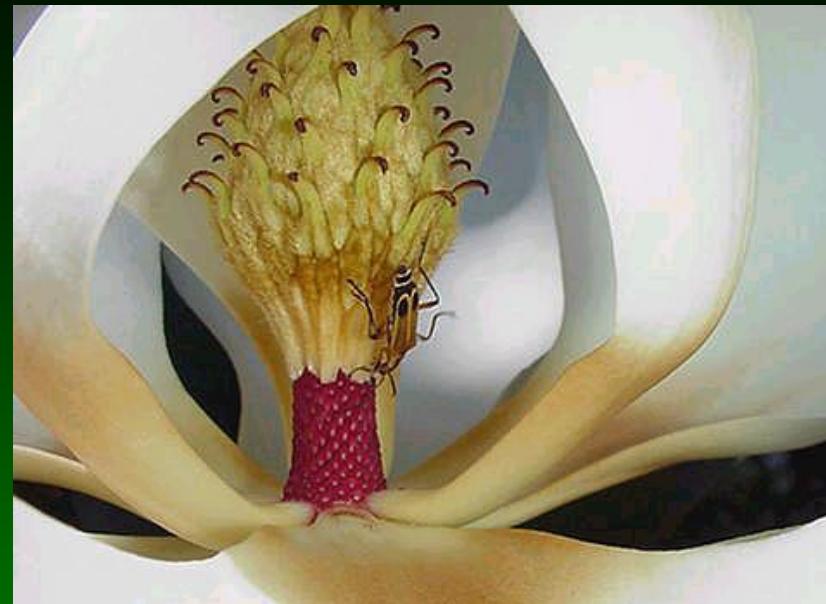

(F) Angiosperms: Core Eudicots

častým typem opylení je
kantarogamie (opylení brouky)
nebo jiná entomogamie

(brouci divergovali dříve než ostatní hlavní
hmyzí opylovači)

s entomogamním opylením úzce souvisí **termogenní květy**

- jsou schopné metabolicky se ohřívat nebo udržovat optimální teplotu a uvolňovat tak látky lákající hmyz
- mimo bazální krytosemenné mají tuto schopnost cykasy a vzácně je i v krytosemenných čeledích *Nelumbonaceae* (bazální dvouděložné) *Cyclanthaceae*, *Araceae* a *Arecaceae* (jednoděložné).

3 nejbazálnější větve krytosemenných tvoří řády:

1. *Amborellales*

2. *Nymphaeales*

3. *Austrobaileyales*

celkem k nim patří jen
pět čeledí označovaných
„ANITA“

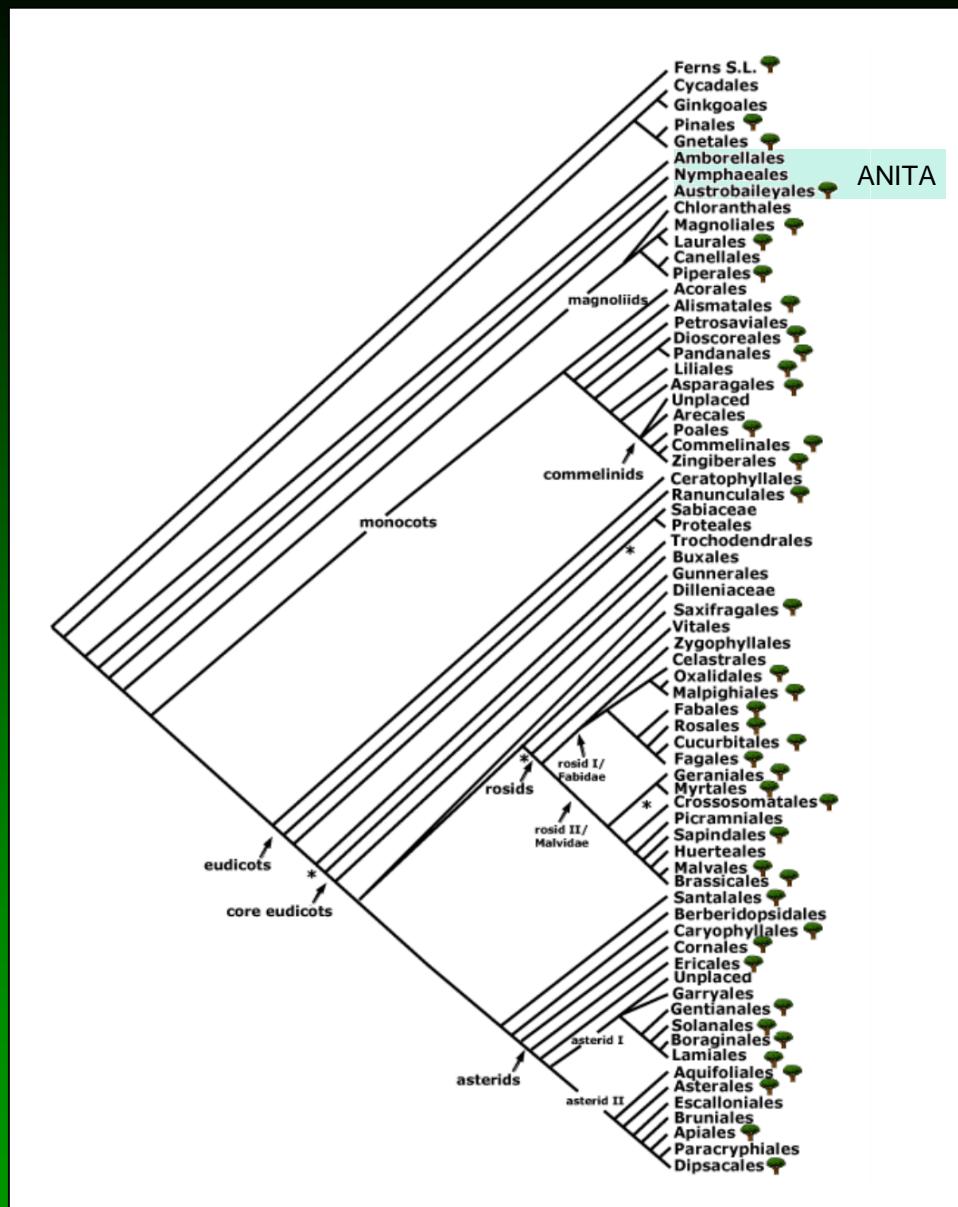
A*mborellaceae*,

N*ymphaeaceae*,

I*lliaceae (= Schisandraceae)*,

T*rimeniaceae*,

A*ustrobaileyaceae*

1. řád *Amborellales* s jedinou čeledí *Amborellaceae* – amborelovité

Amborellaceae – amborelovité

Monotypická čeleď s jediným druhem *Amborella trichopoda*,

vlhké stinné horské lesy

Growth habit of *Amborella trichopoda* Baill. from Mt. Aoupinie, Province Nord, New Caledonia

endemickým na Nové Kaledonii.

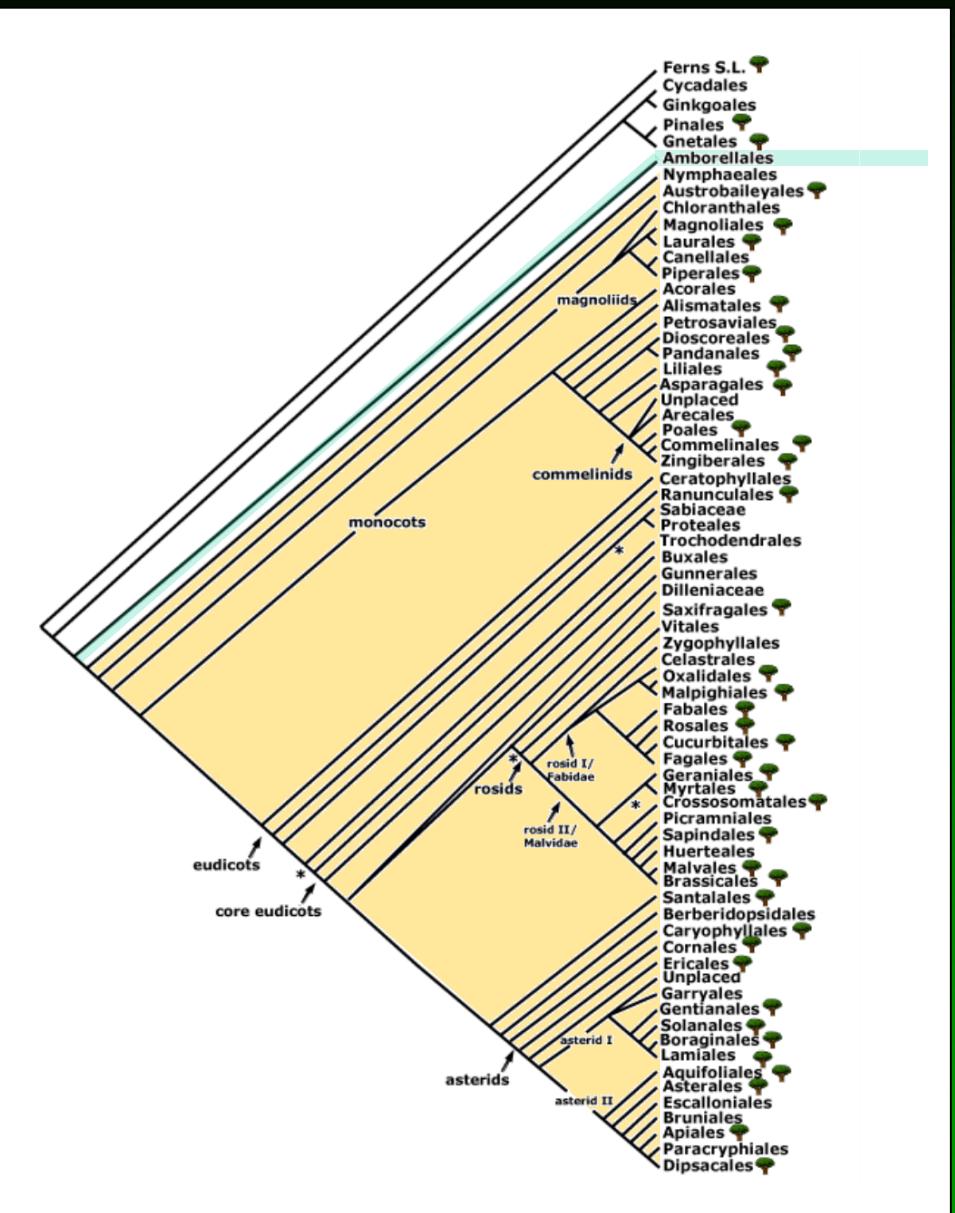
Dvoudomý keř 6–8 m vysoký.

Official Publication of the Botanical Society of America, Inc.

Sesterský taxon všech ostatních krytosemenných. Oddělil se již počátkem druhohor – v triasu – před 230 miliony let

Listy

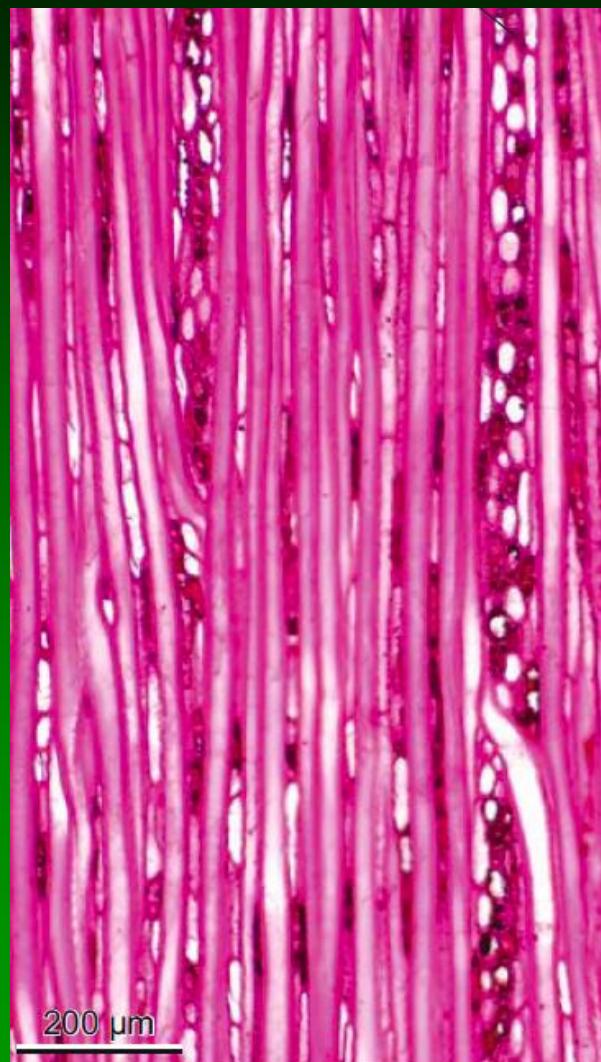
- jednoduché, kožovité
- s celistvým, zvlněným až laločnatým okrajem
- střídavé, bez palistů
- se zpeřenou žilnatinou

Xylem

bez trachejí

dřeňové paprsky multiseriátní

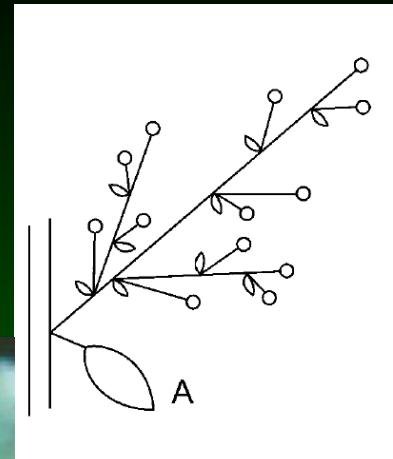

dvůrkaté dvojtečky

Květy

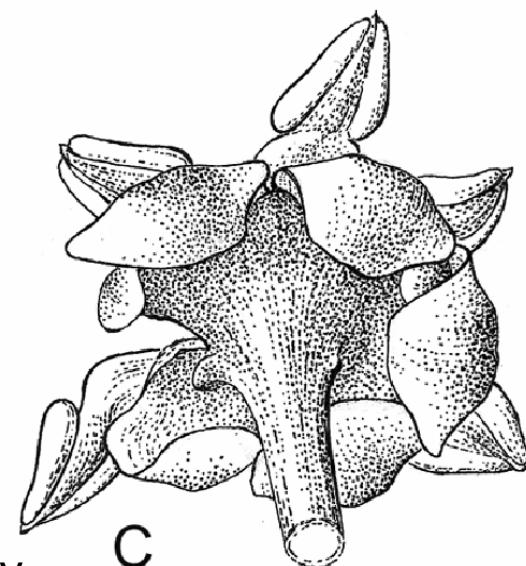
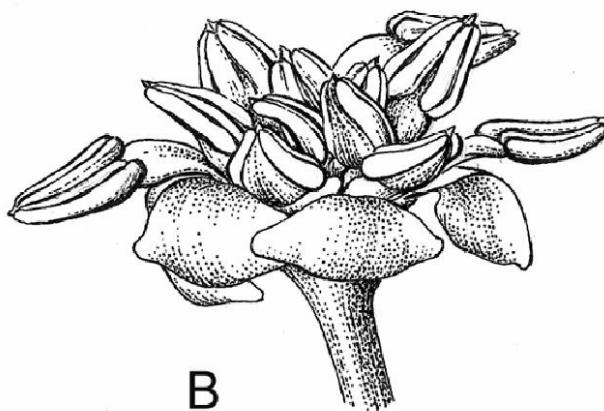
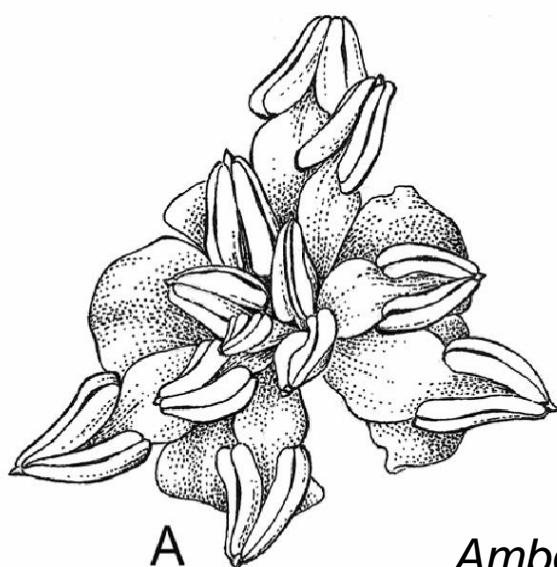
- jednopohlavné, drobné,
- v latách

Amborella trichopoda – samčí květenství

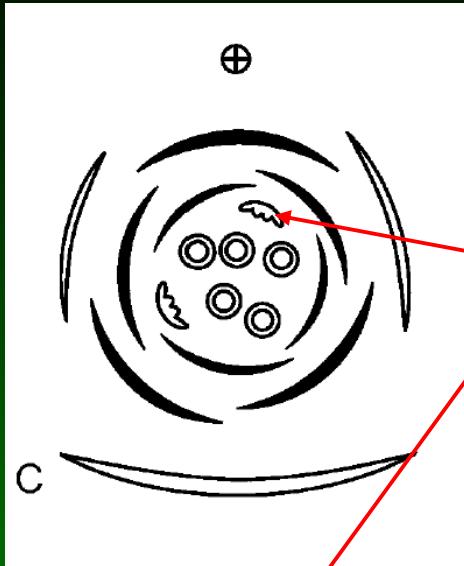

Samčí květ – několik
okvětních lístků ve šroubovici
Tyčinek mnoho s plochými,
lístkovitými, jednožilnými
nitkami srostlými bázemi
s okvětními lístky a široké
konektivy.

Amborella trichopoda – samčí květy

Samičí květ

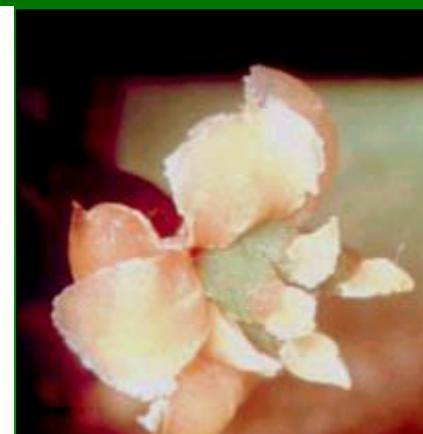
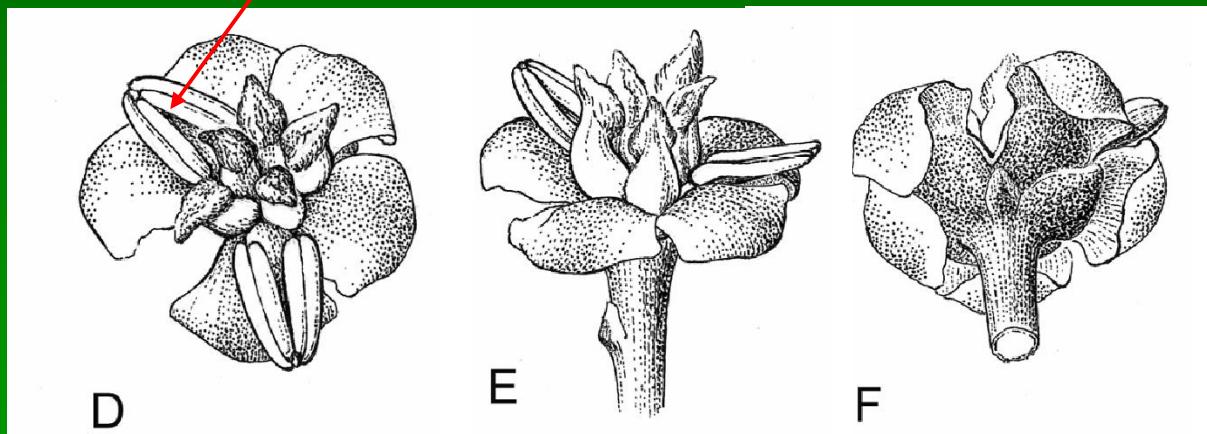
Okvětí několik lístků ve šroubovici

Staminodia

ukazují svojí přítomností na původní oboupohlavnost

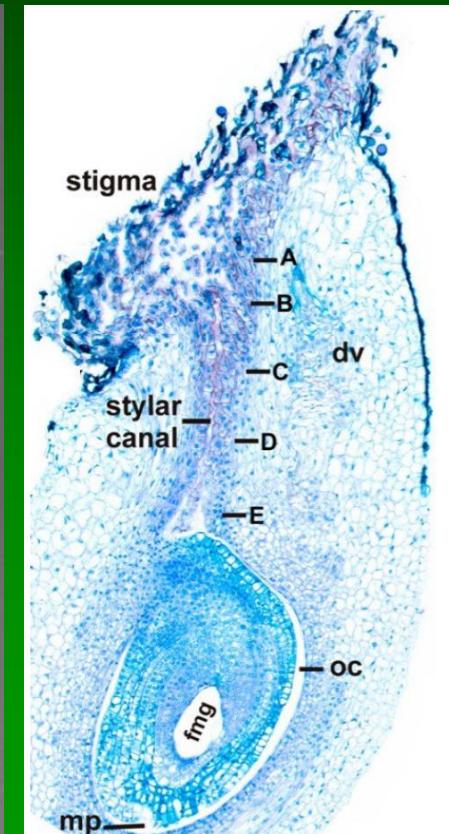
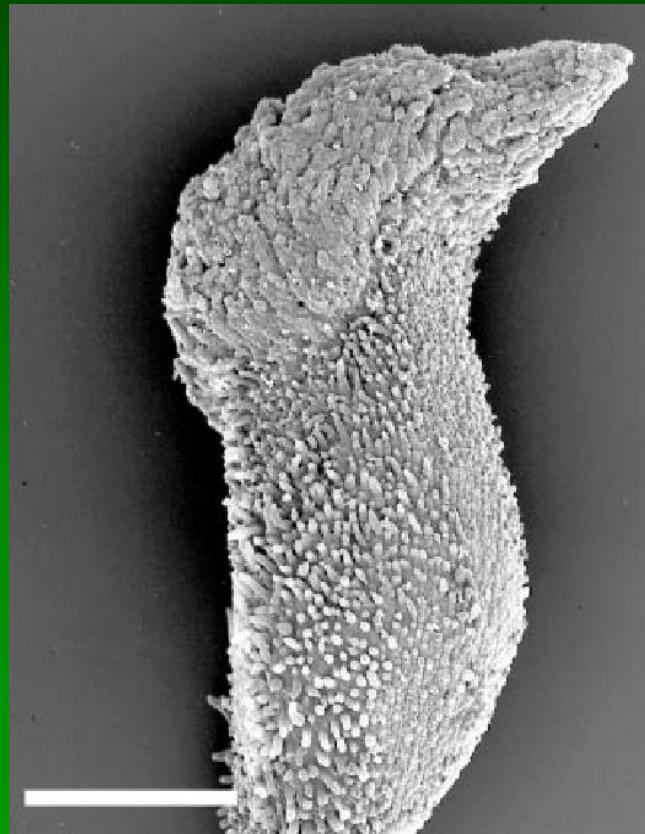
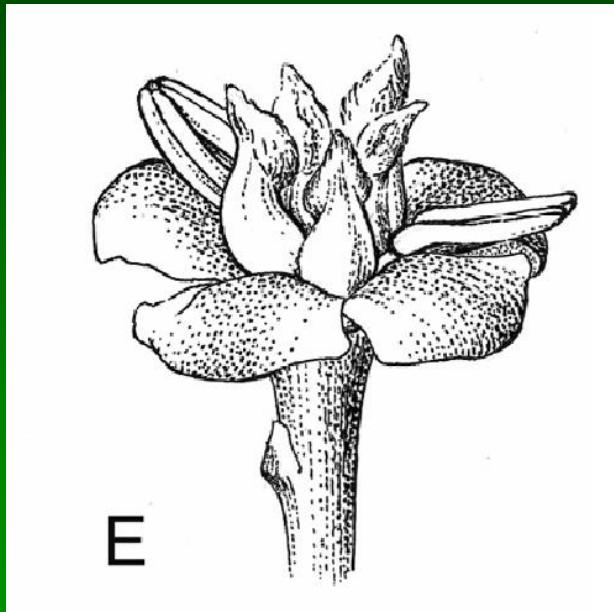

Gyneceum apokarpní, plodolistů nejčastěji 5

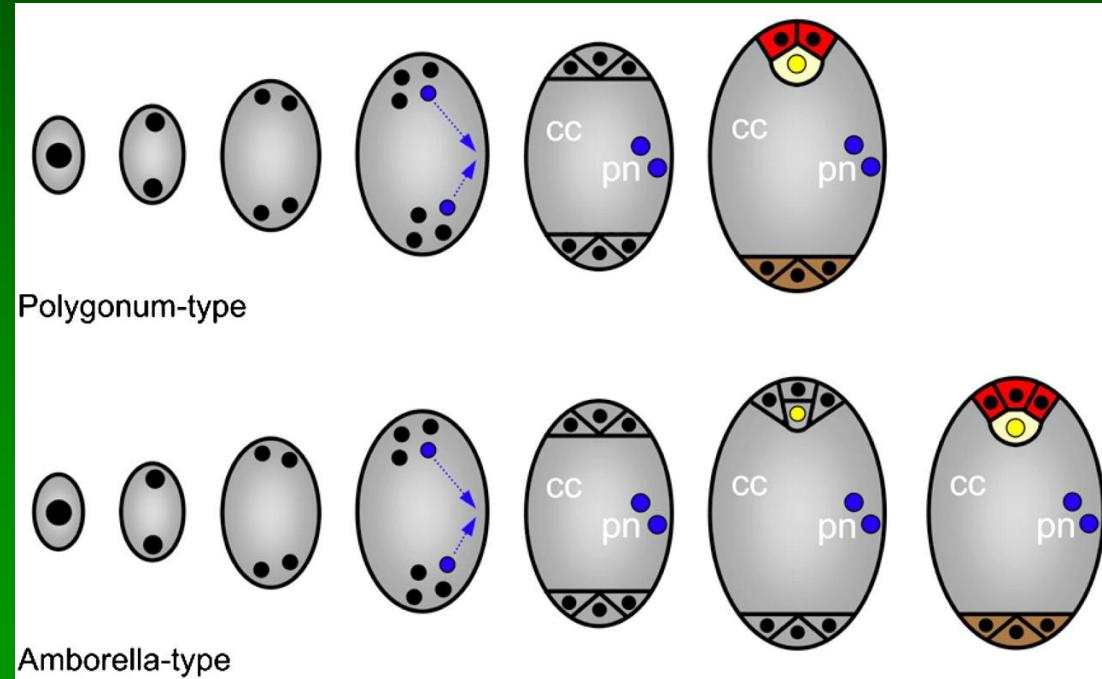
Plodolist

- neuzavřený
- s čnělkovým kanálem
- s mohutným bliznovým kartáčkem
- s jedním dvouobalým anatropním vajíčkem
s velkým nucellem

Unikátní zárodečný vak má 9 buněk !
Liší se tím od zbývajících bazálních krytosemenných

Od nejběžnějšího
Polygonum typu se liší
tím, že má o jednu
synergidu víc

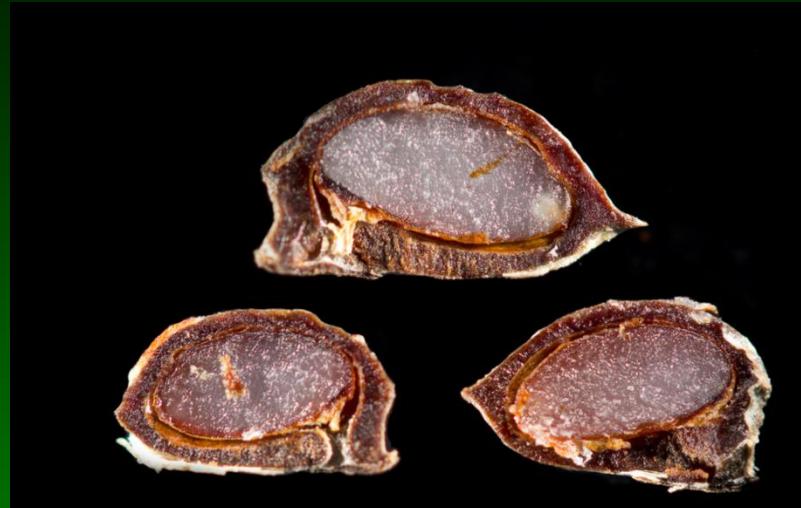
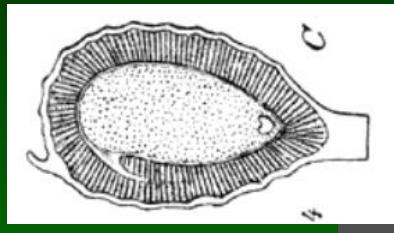
Plod peckovice

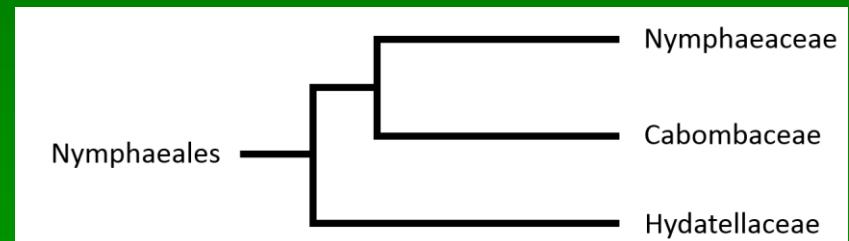
B

© P. P. Lowry II, 1997

Semena - velký endosperm
malý perisperm
malé embryo se 2 dělohami

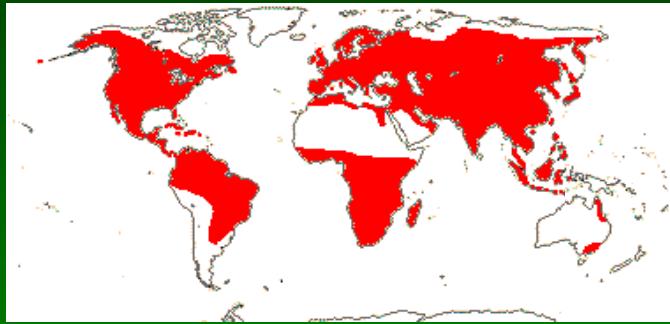
2. řád *Nymphaeales* se 3 čeleděmi – významná je *Nymphaeaceae*, leknínovité

Vodní, ve dně kořenující rostliny

Nymphaeaceae – leknínovité

4/48 po celém světě, s výjimkou
nejsušších a nejchladnějších
oblastí

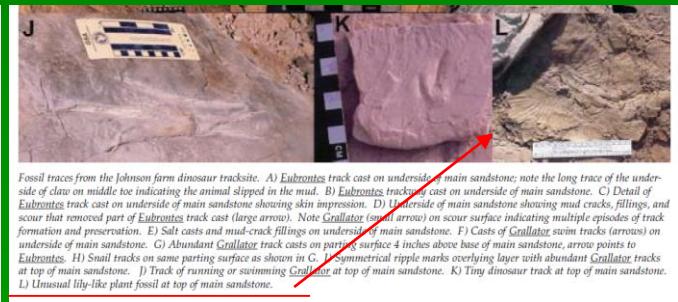
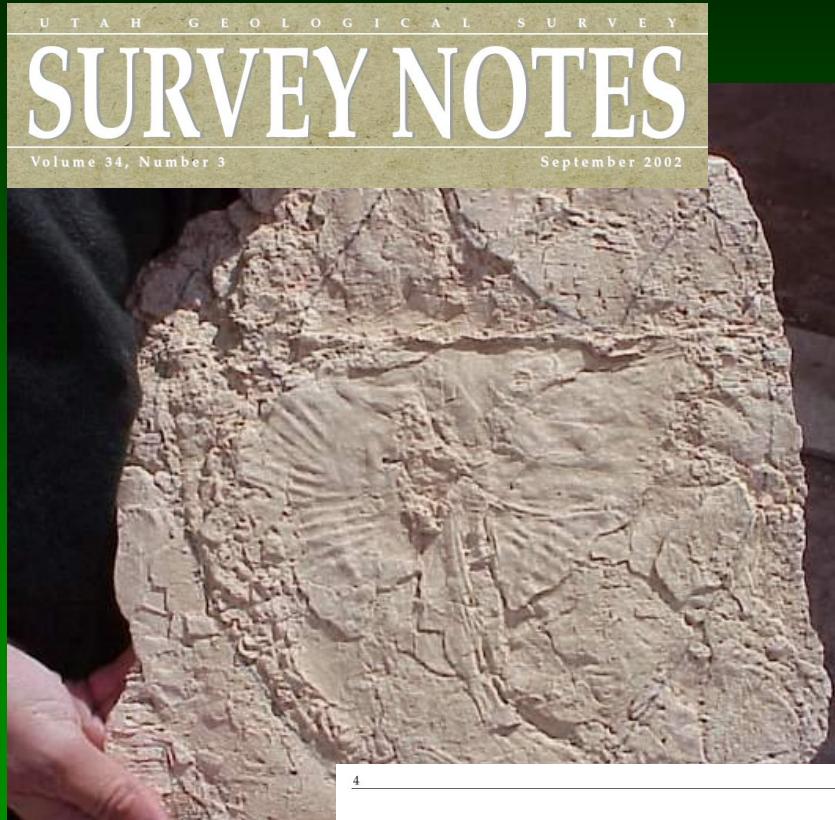

Leknínovité jsou sesterskou linií
ke všem kvetoucím rostlinám
kromě amborely, podle
molekulárních hodin se oddělily
před ca. 210 miliony let v triasu.

Dlouho u nich neexistovaly
fosilní důkazy starší než z křídy

Publikovány r. 2002 Jamesem Kirklandem a spol. z vrstev **spodní jury** (**> 175 Mya**) na lokalitě St. George ve státě Utah v USA v obskurním časopise Utah Geological Survey Notes v článku o stopách dinosaurů

Otisky listů silně připomínají recentní druh *Nuphar polysepala*

Také blízce příbuznou čeled' *Hydatellaceae* patřící do řádu stejného řádu **Nymphaeales** lze zřejmě doložit už ze **střední jury (> 164 Mya)**

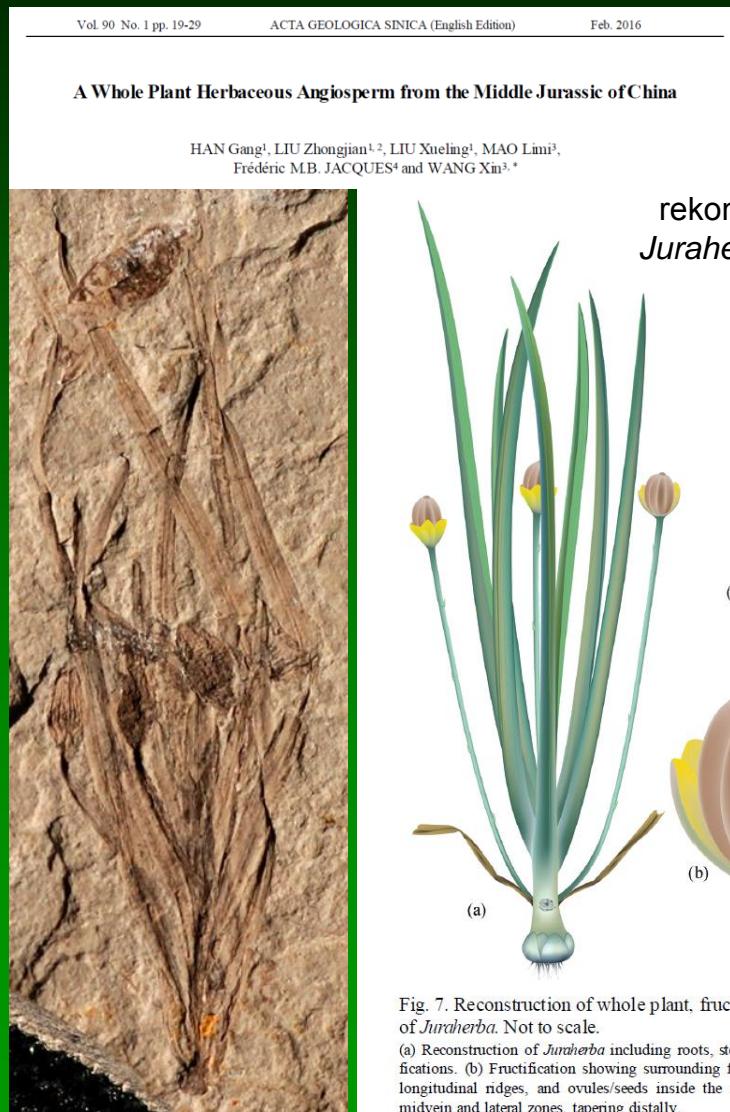
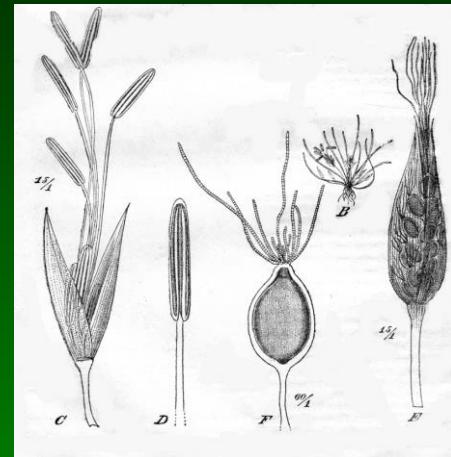

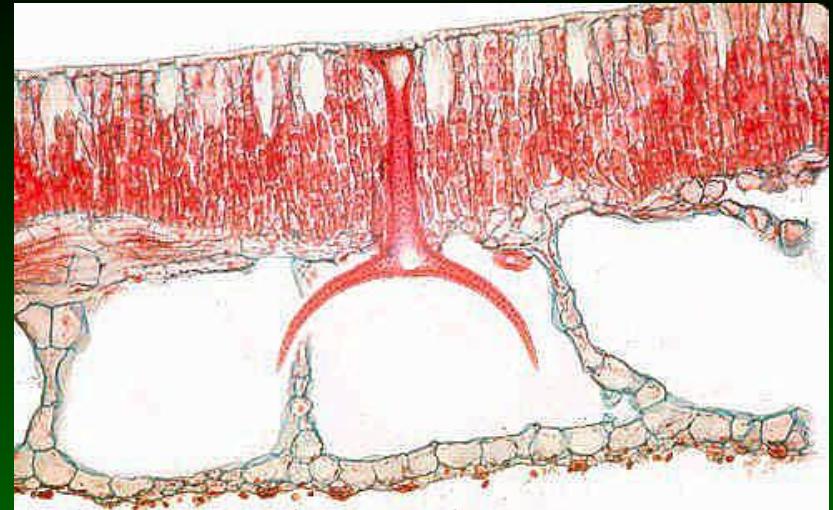
Fig. 7. Reconstruction of whole plant, fructification, and leaf of *Juraherba*. Not to scale.
 (a) Reconstruction of *Juraherba* including roots, stem, leaves, and fructifications.
 (b) Fructification showing surrounding foliar parts, fruit with longitudinal ridges, and ovules/seeds inside the fruit.
 (c) Leaf with a midvein and lateral zones, tapering distally.

Recentní *Hydatellaceae* *Hydatella australis*

Listy - celistvé,

- zpravidla větší velikosti,
- extrémně dlouze řapíkaté,
- splývají na hladině,
- mají vzduchové dutiny

Stonek = tlustý oddenek v bahně

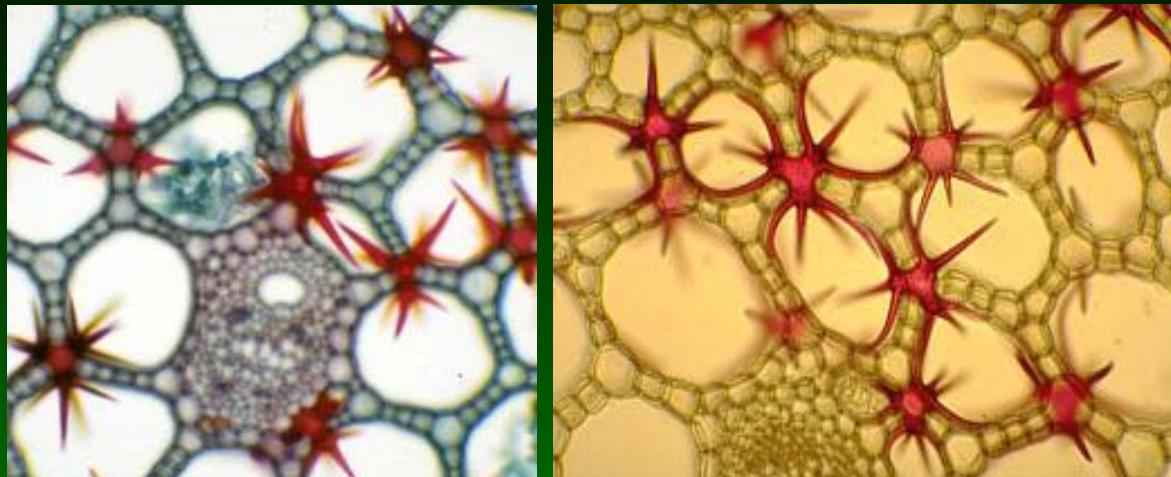

Řapíky listů –
aerenchym,
cévní svazky
ataktostélicky
rozmístěné,

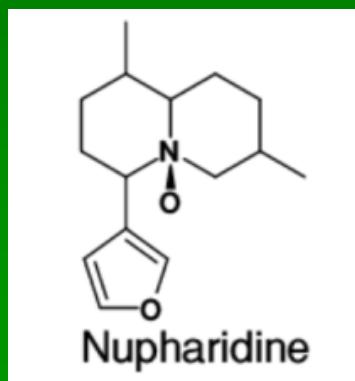
Xylem bez
trachejí

V aerenchymu četné astrosklereidy = idioblasty vyplněné krystalickým šťavelanem vápenatým

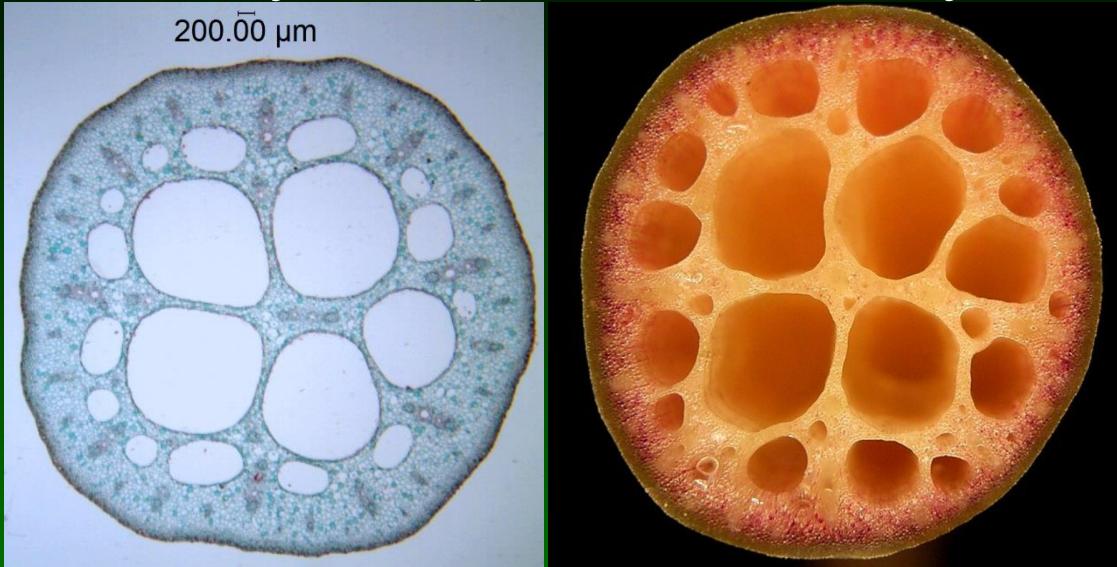

V pletivech alkaloidy

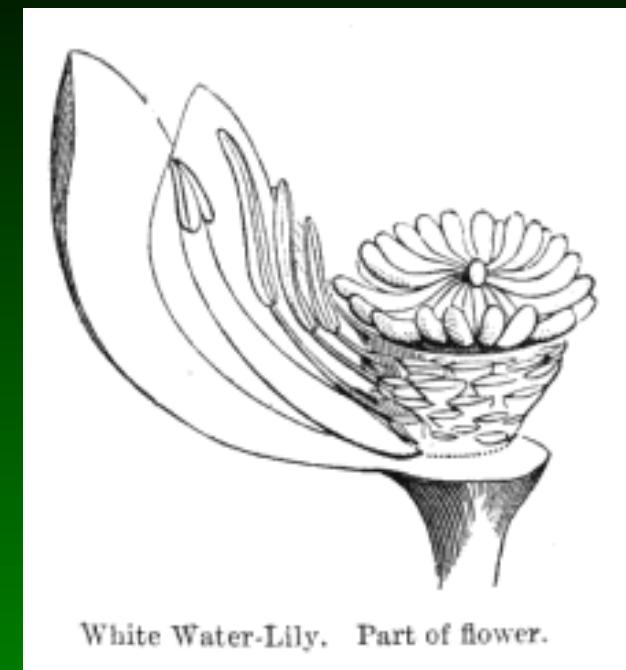

Květy velké, jednotlivé na dlouhých stopkách s aerenchymem vyrůstajících přímo z oddenku, zpravidla oboupohlavné, spirocyklické, aktinomorfní, vonné, většinou hetrochlamydní

Obal květu:
4–6 sepalů
mnoho spirálně uspořádaných petalů

Tyčinky mnoho (40–80), spirálně uspořádaných;
přechody mezi petaly a tyčinkami,

White Water-Lily. Part of flower.

Pestík = 5–35, apokarpní, plodolisty s mnoha (10–100) vajíčky s laminární placentací. Plodolisty často obrostlé květním lůžkem a pestík se proto jeví jako cénokarpní (pseudocoenokarpní)
Opylení hmyzem

Plod měchýřek (v souplodí
mnohoměchýřek - multifoliculus)

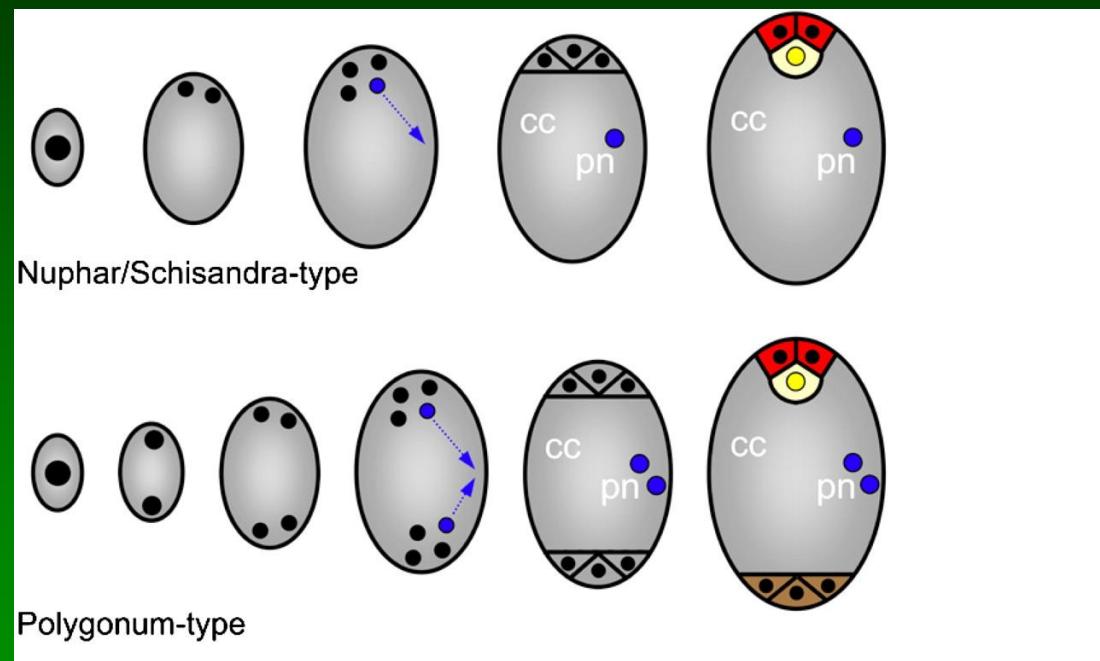

Zárodečný vak

- 4 jaderný

Endosperm

- diploidní

Semená

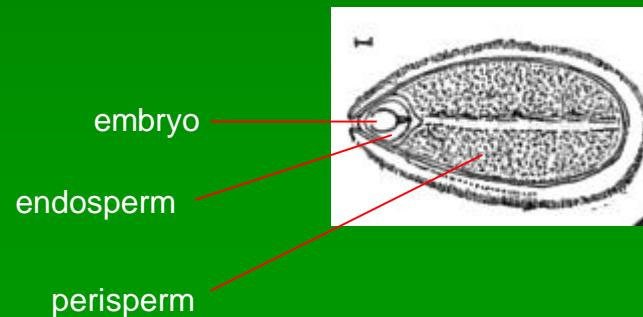
- s dominantním perispermem (= zbytek nucellu),
- s malým endospermem (kontrast proti amborele)

Embryo

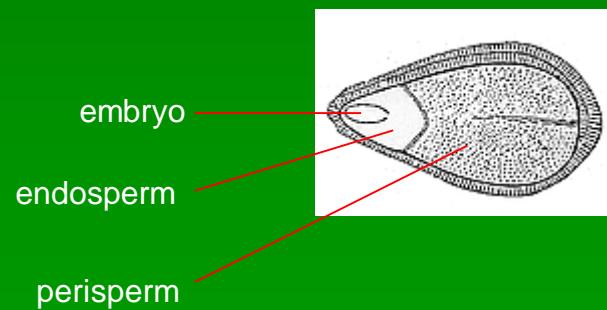
- drobné
- často s 1 dělohou

Nymphaea – semeno – příčný řez

Nuphar – semeno – příčný řez

V ČR rostou ve stojatých vodách 4 druhy.

Rod leknín má květy heterochlamydeické, semena s míškem. Leknín bělostný (*Nymphaea candida*) – vzácný a ohrožený původní druh, leknín bílý (*N. alba*) – často vysazovaný v různých barevných formách květu.

Stulík žlutý (*Nuphar luteum*) –
vzácný a ohrožený druh,

stulík malý
(*Nuphar pumila*)
– vzácně roste v
jižních Čechách
a na jihozápadní
Moravě.

Dužnatý plod stulíku se zachovalým bliznovým terčem
(pseudocénokarpní - spojený květním lůžkem)

V jižní Americe *Victoria cruziana* nebo *V. amazonica* (=*V. regia*).

Ohromné listy, které díky pevnosti a mohutně vyvinutému aerenchymu unesou na vodě i malé dítě.

Viktorii královskou objevil náš botanik a cestovatel Tadeáš Haenke 1801 v poříčí Amazonky.

COPYRIGHT J.R. MANHART

magnoliidy

„Čtvrtá bazální“ větev krytosemenných

Má už složitější fylogenetickou strukturu, zahrnující 20 čeledí, patřících k pěti řádům:

- (1) *Canellales*,
- (2) *Chloranthales*,
- (3) *Laurales*
- (4) *Magnoliales*
- (5) *Piperales*

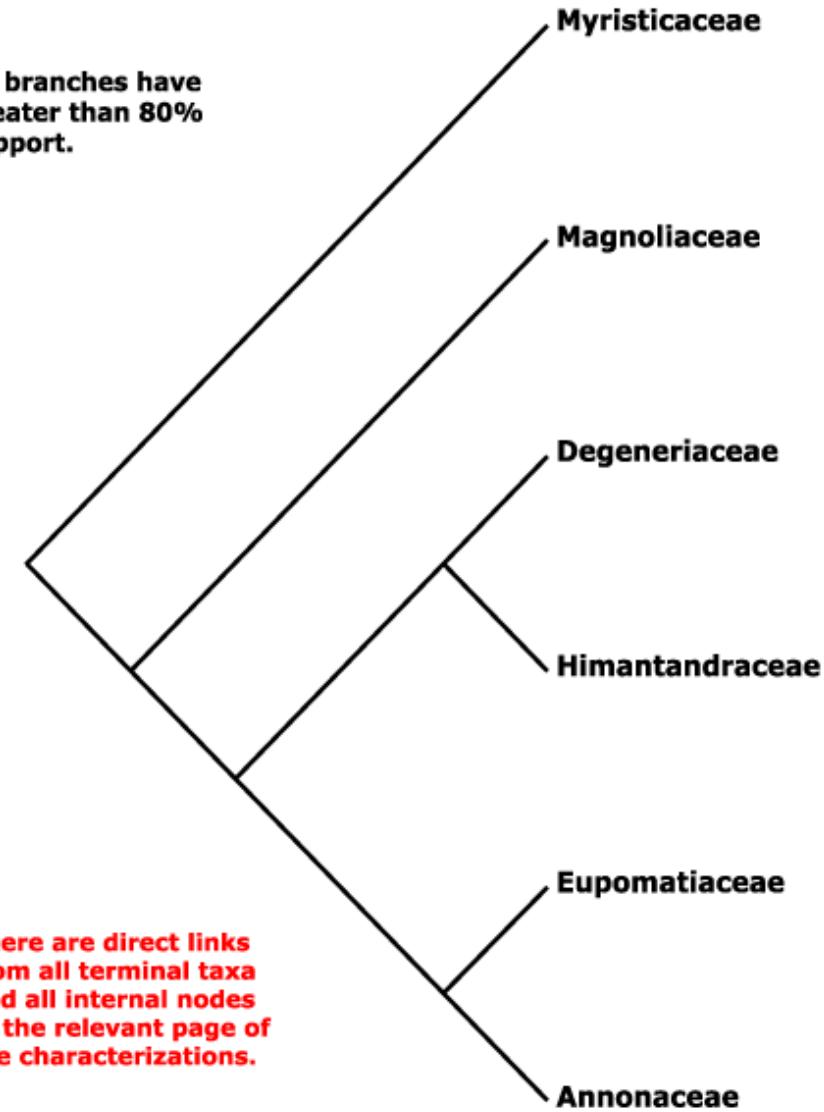
3. řád *Magnoliales* šácholánokvěté

dříve považované za nejprimitivnější větev krytosemenných

All branches have
greater than 80%
support.

**There are direct links
from all terminal taxa
and all internal nodes
to the relevant page of
the characterizations.**

Řád *Magnoliales* – šácholanotvaré
dřeviny tropů a subtropů, nejdůležitější
je čeleď *Magnoliaceae*

Magnoliaceae – šácholanovité 2/227

dřeviny vlhkých lesů
tropů a subtropů Ameriky
a JV Asie

České jméno šácholán pochází od tvaru
souplodí připomínající šíšku = šách.

Listy střídavé, jednoduché, celistvé, řapíkaté, opatřené
objímavými palisty (záhy opadavými).

Tvar listů může být vzácně čtyrlaločný (*Liriodendron*), u fosliních i dvoulaločný.

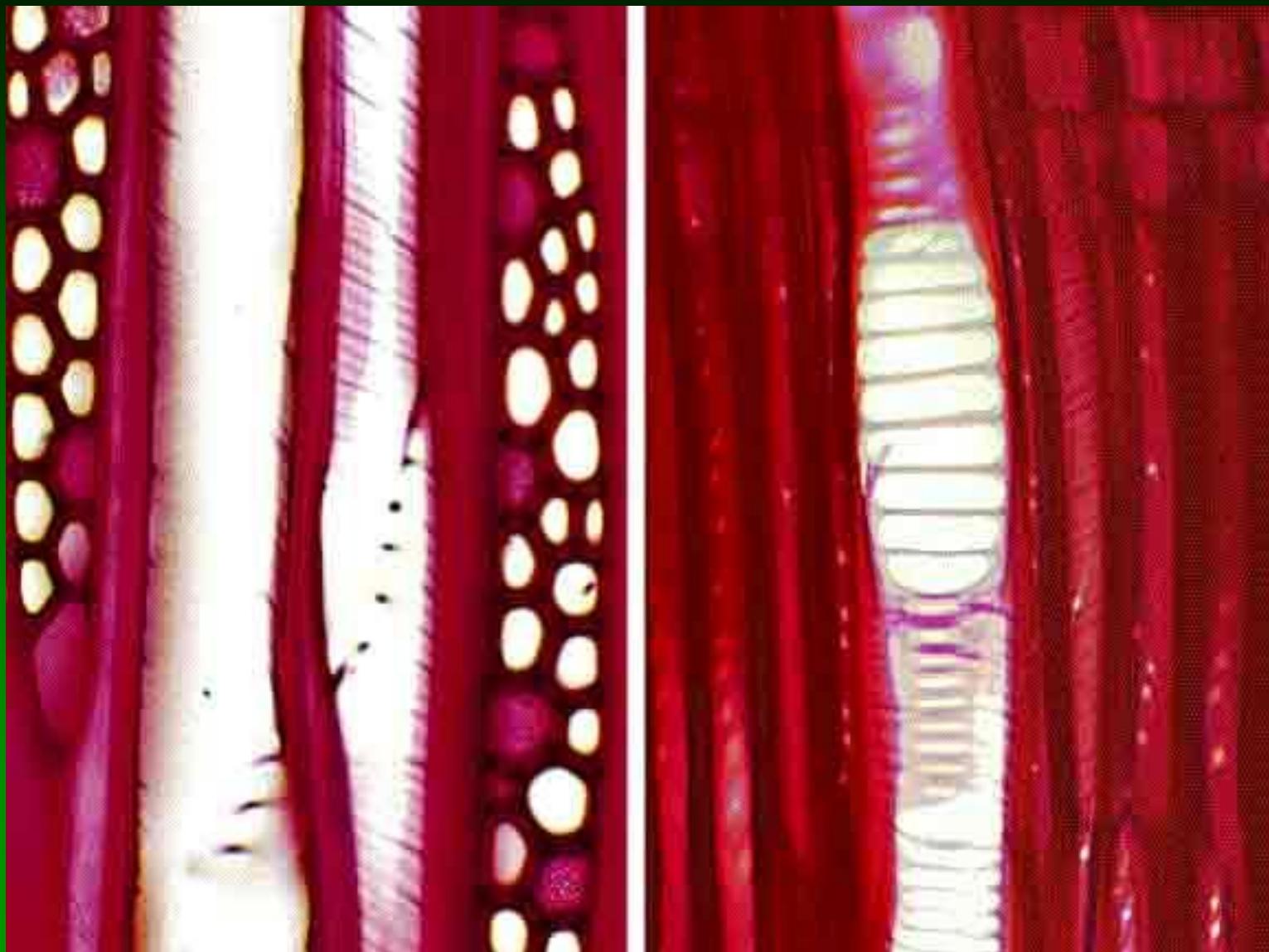

souplodí
měchýřků

*Archaeanthus
linnenbergeri* ze
stř. křídy

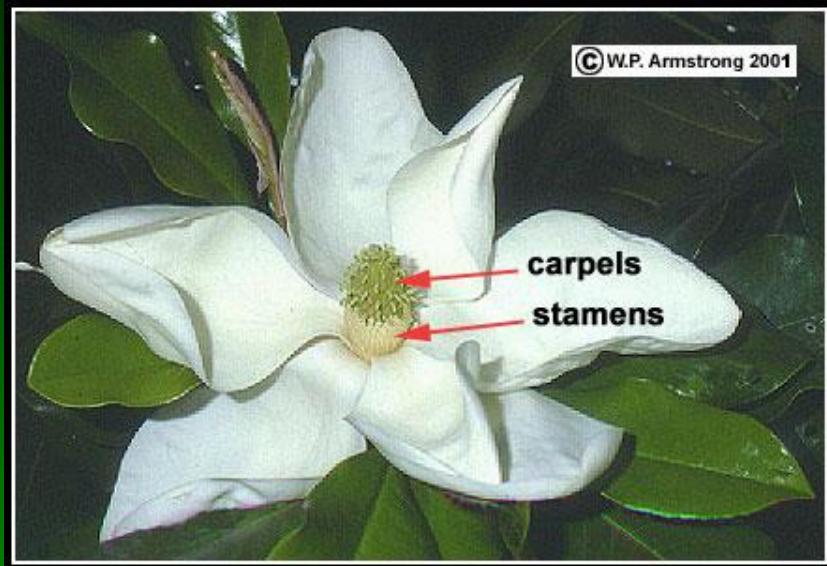

Dřevo má tracheje s primitivní schodovitou perforací.

Liriodendron tulipifera, podélný řez tracheou

Květy velké, jednotlivé, homochlamydní, většinou oboupohlavné, polymerické, acyklické nebo spirocyklické

Tyčinky

četné, spirálně uspořádané, hypogynické s páskovitými nitkami

Gyneceum apokarpní
z mnoha plodolistů (často
s difúzní bliznou) spirálně
uspořádaných

Vyklenuté květní lůžko

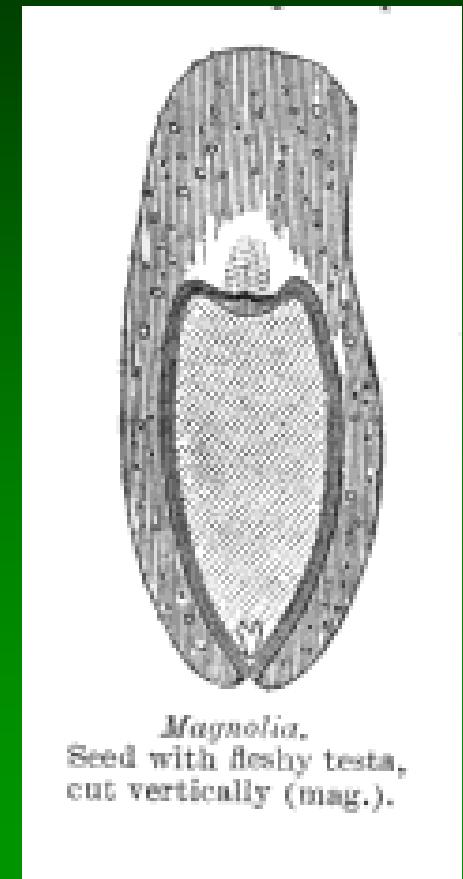
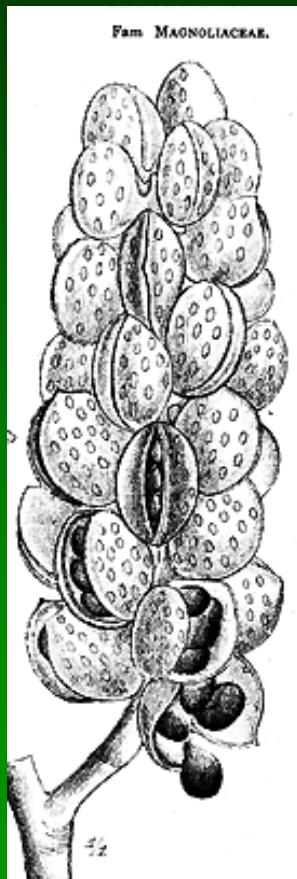

Opylení kantarogamie nebo jiná entomogamie

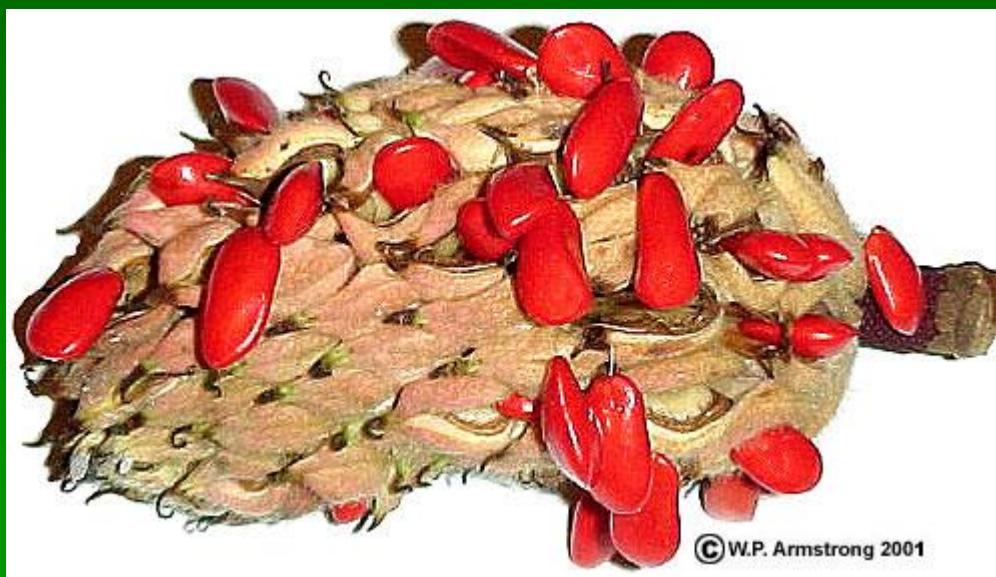

Karpely Semena

nesou dvě nebo více vajíček.
s bohatým endospermem a malým embryem.

Plody nejčastěji měchýrky
nebo nažky v šišticovitém
soplodí

Magnolia grandiflora

Nejbohatší rod *Magnolia* - 80–120 druhů, klimaticky nejotužilejší – zasahují až po sever Japonska, u nás rostly v třetihorách,

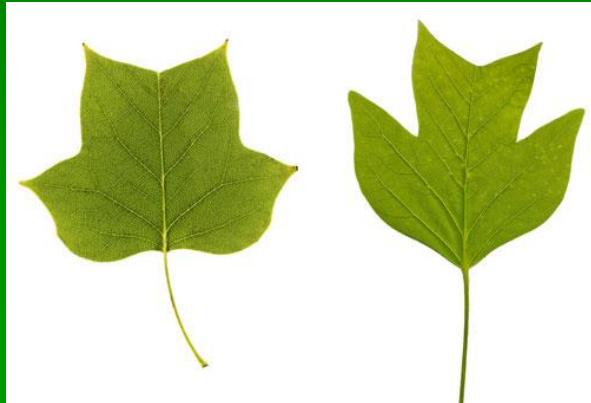

okrasné stromky

východoasijská *Magnolia liliiflora* (šácholan vejčitý)
severoamerická *Magnolia grandiflora* (šácholan velkokvětý)
popř. hybridní *Magnolia x soulangeana*
pensum

Rod *Liriodendron* má jen dva druhy: *Liriodendron chinense* domácí v Číně a *L. tulipifera* domácí v USA.

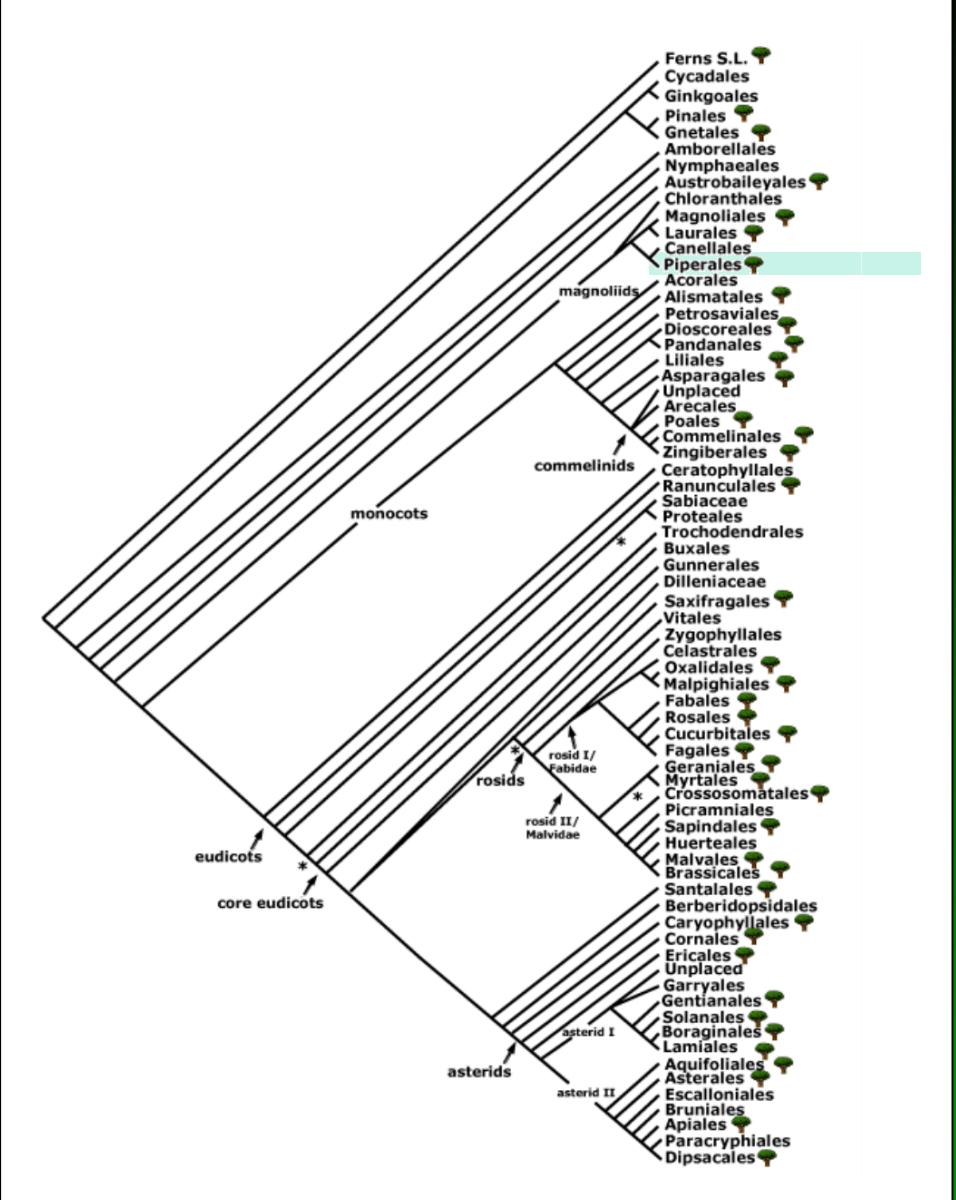

4. řád *Piperales* pepřovníkovkveté

4. Řád *Piperales*

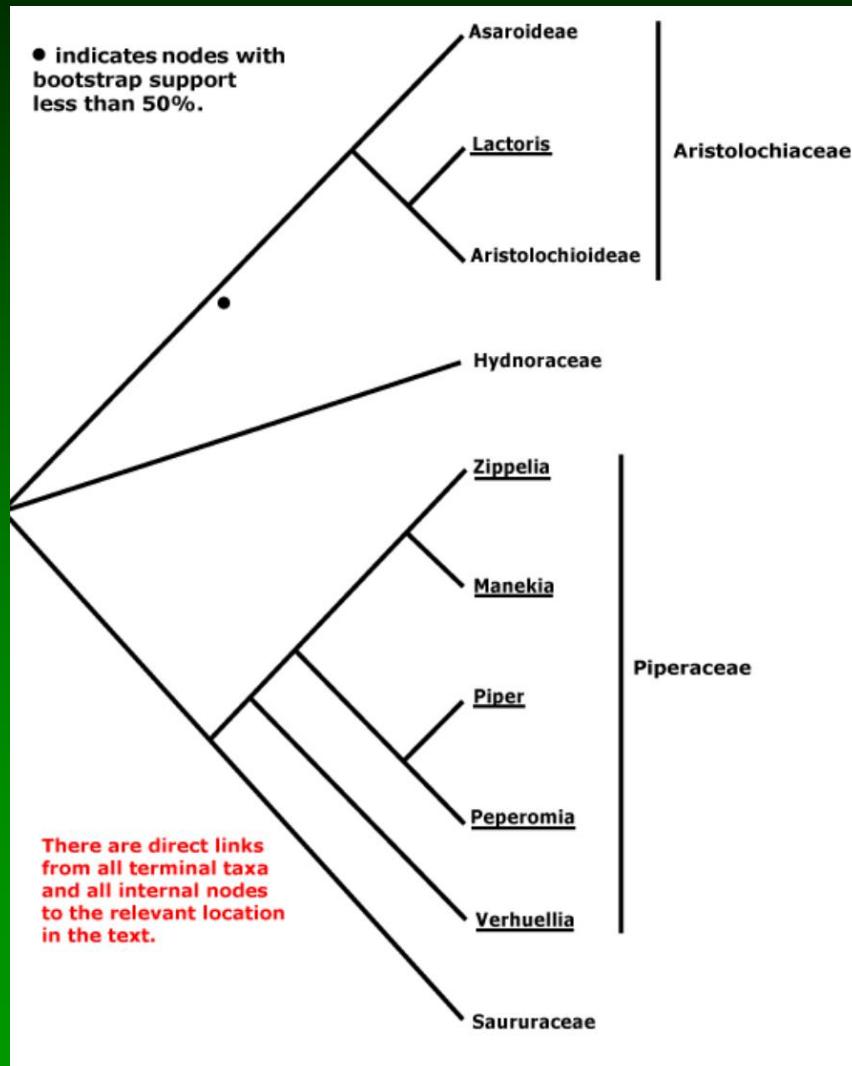
dřeviny, liány nebo bylinky
převážně tropického a
subtropického rozšíření,
častěji zejména na jižní
polokouli.

4. Řád *Piperales* - ze 4 čeledí jsou důležité:

Piperaceae

Aristolochiaceae

Piperaceae – pepřovníkovité

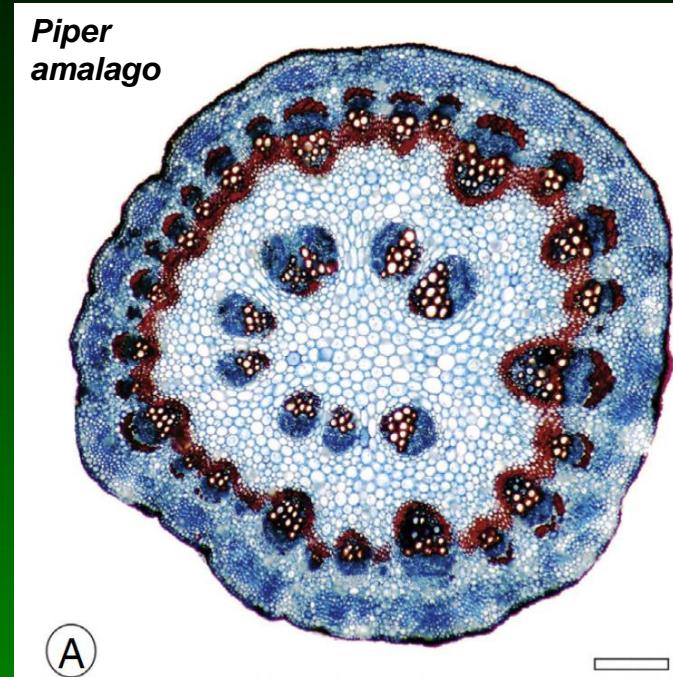
5-8/3000, bylinky, keře a liány

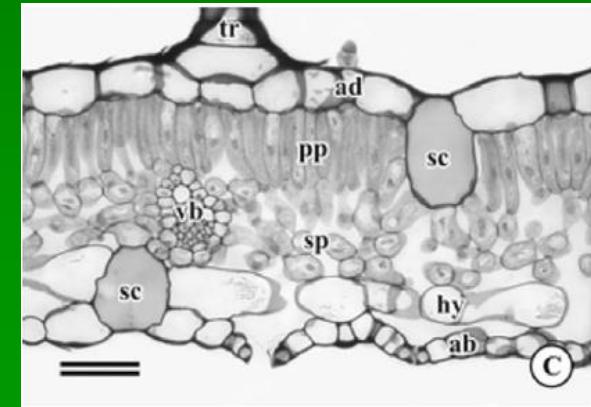
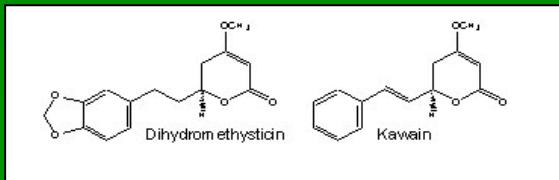
pantropické rozšíření,
zejména v oblastech deštných
pralesů

cévní svazky – skloný k rozptýlenosti – ataktostélia

tracheje s jednoduchou i schodovitou perforací

pletiva – prostoupená **sekretoními buňkami**
s ostře palčivými silicemi

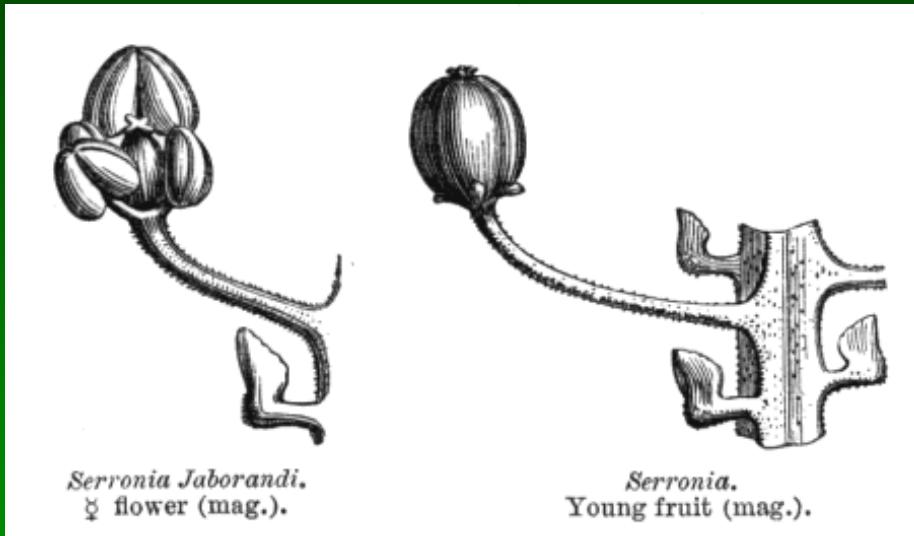
listy

jednoduché, většinou střídavé, obvykle s
palisty.

Piper nigrum
Piperaceae
© G. D. Cam

květy drobné,
většinou obouohlavné, v hustých
klasech nebo hroznech,
v paždí listenů

opylení – vítr nebo hmyz

P chybí

A obvykle 2 nebo 3+3

G obvykle (3)

obvykle s jediným vajíčkem / G

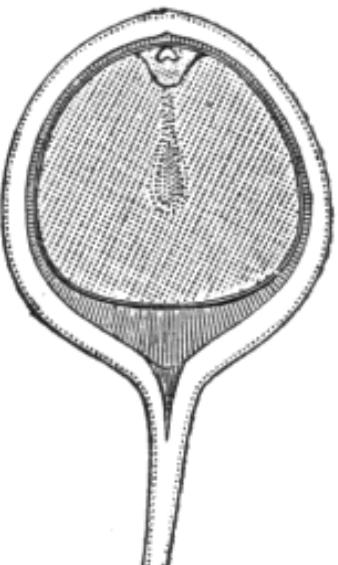

plod bobule,
obvykle
jednosemenná

malé přímé
embryo

menší
endosperm

velký
perisperm

Piper Cubeba.
Vertical section of fruit
(mag.).

Piper nigrum.
Fruit cut vertically (mag.).

Piper nigrum
Piperaceae
G. K. Linney

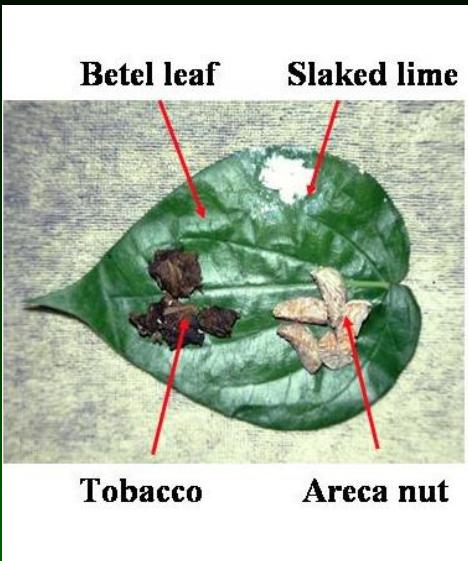
Pepřovník černý (*Piper nigrum*) – liánovitý keř z JV Asie, černý a bílý pepř = sušené bobule se slupkou nebo bez

© 2001 David E. Lemke

Válcovité jehnědy až 15 cm dlouhé.

Pepřovník betelový (*Piper betle*)

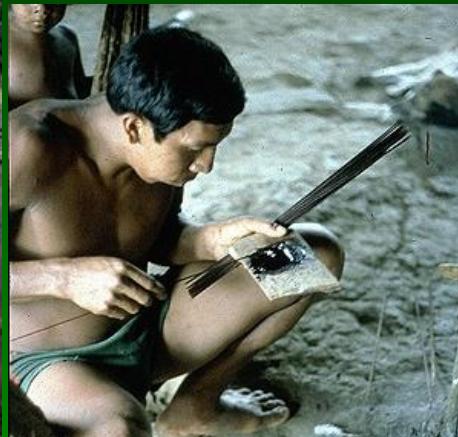
Malajci žvýkán s arekovými semeny a vápnem vypáleným z ulit měkkýšů. Stimulans při fyzické práci; tvoří červené sliny, jsou vyplivovány, takže místa žvýkání bývají dobře patrná. Zuby od betelu černají.

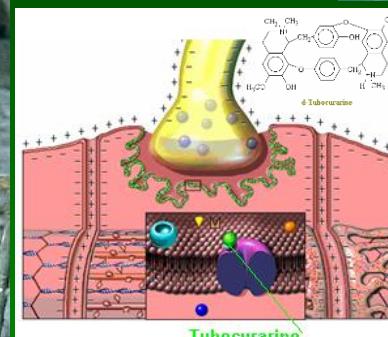
Jihoamerické pepřovníky – např. *Piper geniculatum*, *P. caudatum* aj. využívány indiány k výrobě šípového nervového jedu **kurare**

Phyllobates terribilis

Piper geniculatum
Piperaceae
araudr@gmail.com

Links Curare-Bambusöhre, mit Bastfäden verschnürt, im Original etwa 25 cm lang; in der Mitte Curare-Calabasse; rechts kleiner Curare-Töpfchen, das mittels gekreuzter Bastbänder und Schnur an einem Pfeilkörper befestigt war.

Peperomia argyreia

Druhy rodu pepřinec (*Peperomia*) se pěstují v domácnostech pro listy (bez palistů) s okrasnou kresbou,

Peperomia obtusifolia

Aristolochiaceae – podražcovité

9/490, nejodvozenější čeleď v rámci bazálních krytosemenných (především symetrií květů, srůsty květních částí a žilnatinou listů), kromě dřevin a lián často i **vytrvalé bylinky** vyskytující se od tropů a subtropů celého světa až po temperátní zónu.

U nás zastoupeny oba druhově nejbohatší rody čeledi *Asarum* a *Aristolochia*.

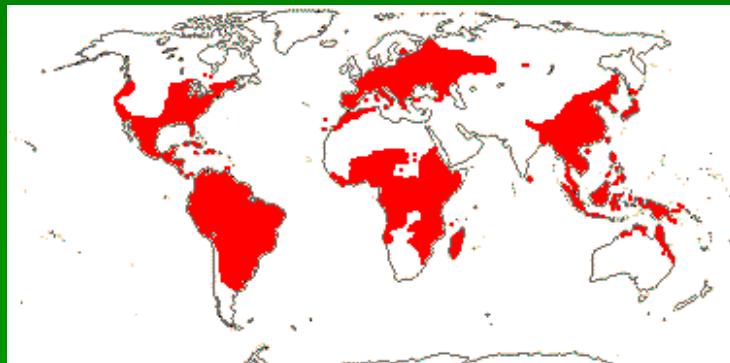
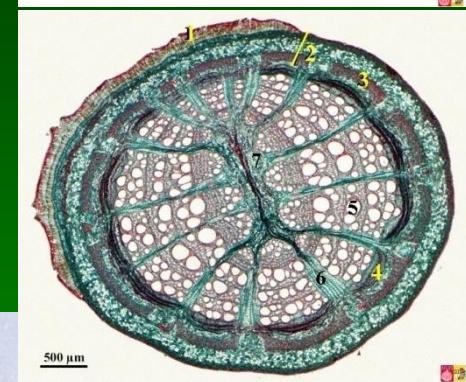
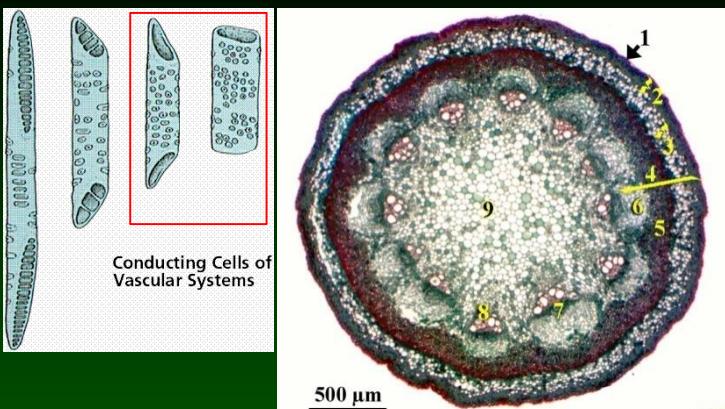

Foto: Arne Anderberg

dřevo heteroxylární;
 tracheje s **jednoduchou** perforací
 pletiva se sličnými buňkami,
 s éterickými oleji, terpenoidy a alkaloidy

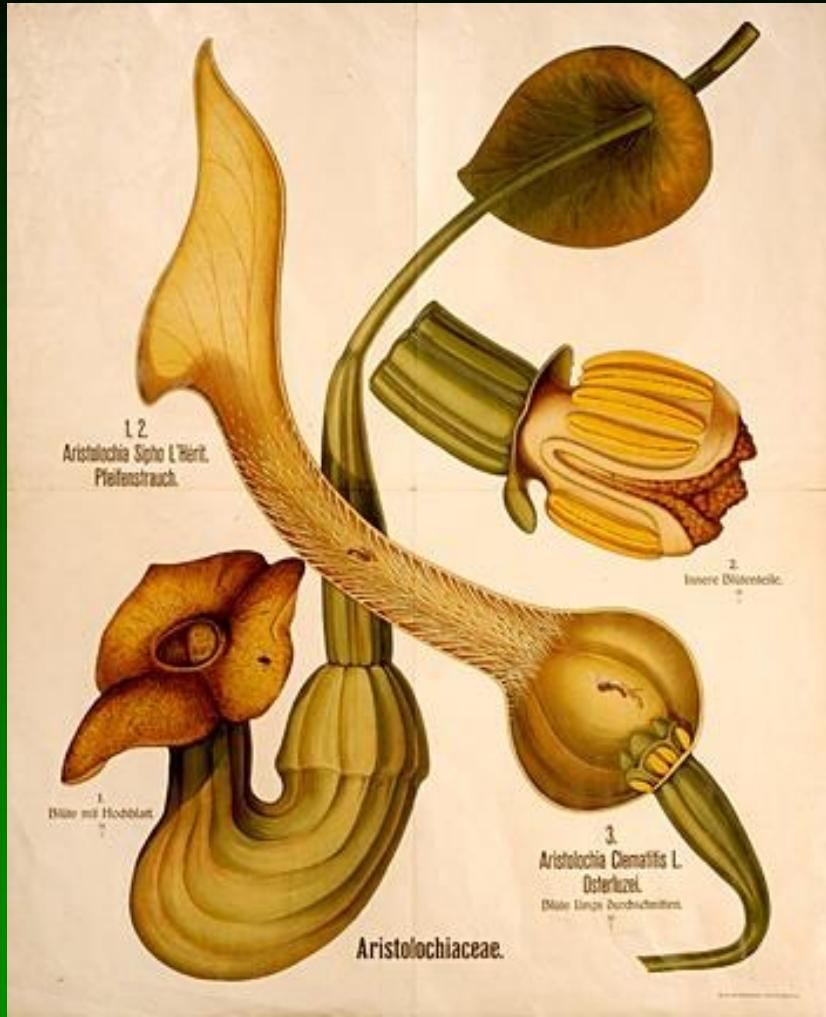
široké mezisvazkové kambium tvoří široké parenchymatické paprsky mezi xylemem spojující trvale centrální dřeň s primární kůrou – tato struktura dodává zdřevnatělému liánovitému stonku elasticitu

listy

zpravidla jednoduché, střídavé, řapíkaté, bez palistů, mají **dlanitou žilnatinu** a často srdčitou bázi čepele.

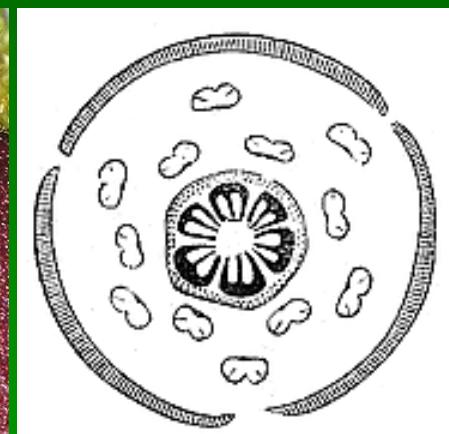
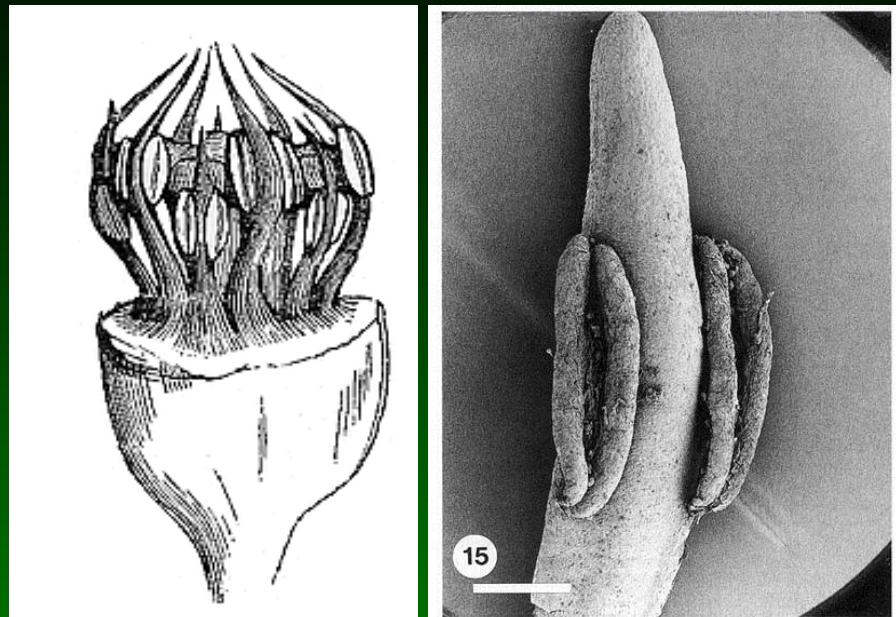
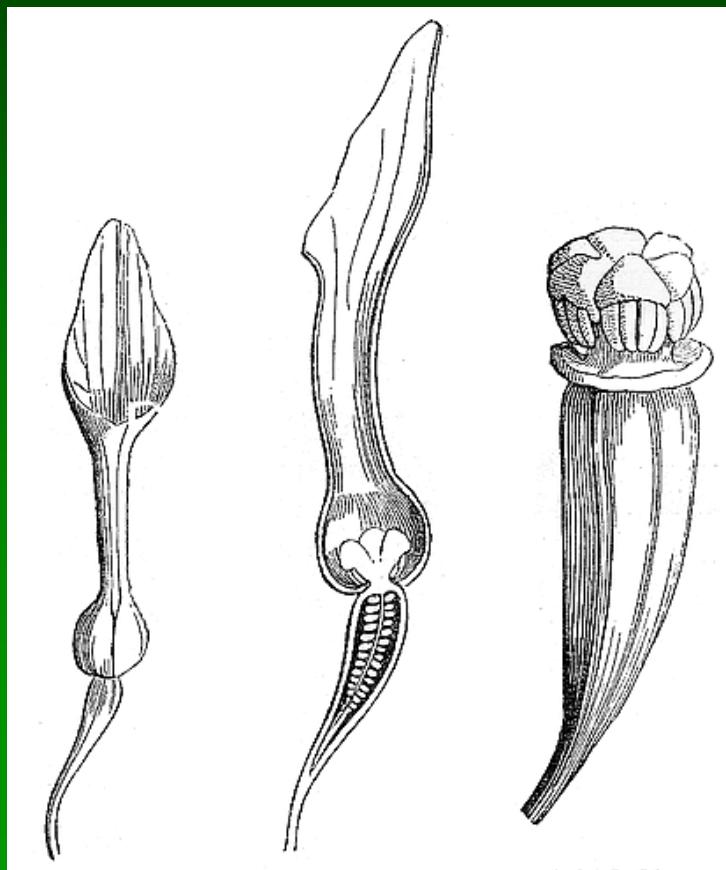

květy

homochlamydní, obouohlavné, **cyklické**, **trojčetné**, **syntepalní**, aktinomorfní nebo **zygomorfní**, srostlé v esovitou trubku, často jednotlivé

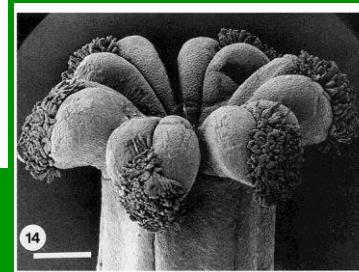
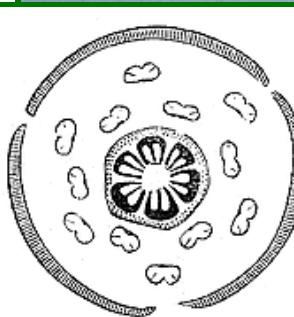
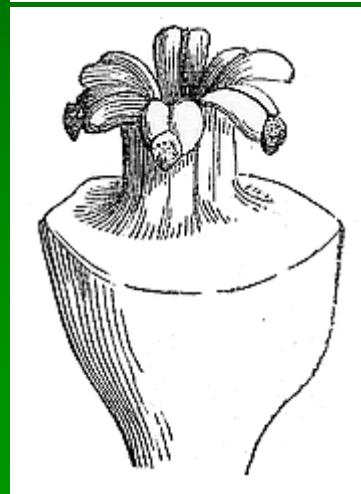
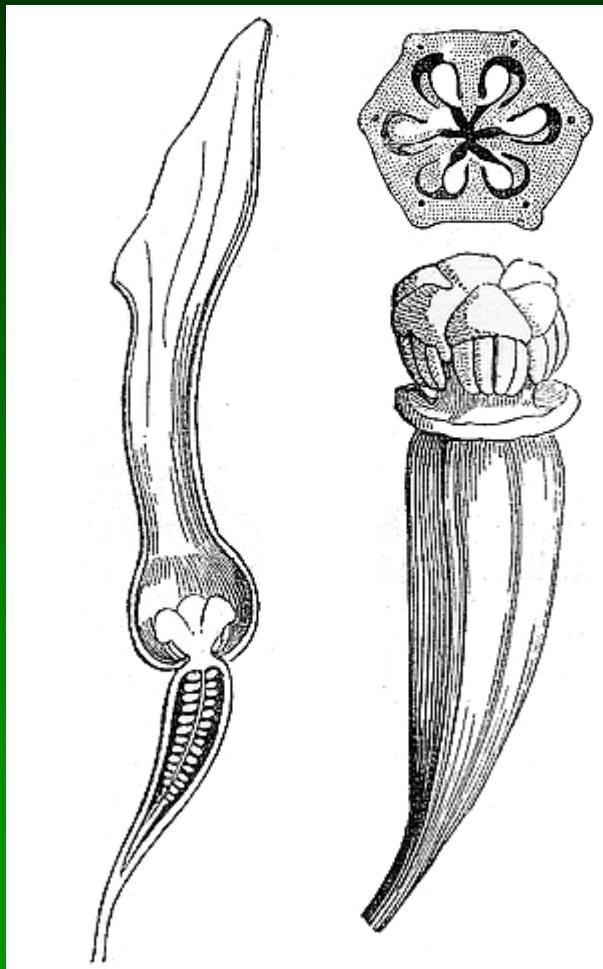
Aristolochia **6 tyčinek**
přirostlých k čnělce
tvořících sloupek =
gynostemium

Asarum **6+6 tyčinek** volných s
mohutným konektivem

gyneceum
semeník
placentace

cénokarpní většinou ze 6 plodolistů, synkarpní
spodní
axilární,
vajíček mnoho

plod většinou tobolka
semeno s bohatým olejnatým
endospermem a drobným
embryem.

přehrádečná
tobolka

Aristolochia galeata

Květy se liší u rodů:

Aristolochia: P(3) A6, G(6) spodní

Asarum: P(3+3) A6+6, G(6) spodní

Asarum europaeum pensum

kopytník evropský

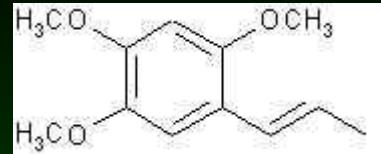
plazivý oddenek,
stálezelené kožovité ledvinité listy,
listnaté lesy a kroviny
kvete v březnu a dubnu.

České jméno od tvaru listové čepele,
připomínající koňské kopyto.

Vědecké jméno *Asarum* má různé etymologické
výklady (řec. asaron = bez větví, řec. asé =
hnus, ošklivost, řec. aséros = koberec atd.).

Rozemnuté listy voní kafrem. **Jedovatý**, ale využívaný jako léčivka. Pepřovou až kafrovou chuť a zápach způsobuje silice tvořená z 30–35% jedovatým **asaronem**, ten působí místně dráždivě, po vstřebání ochrnuje cévy a CNS.

Po požití zvracení a silný průjem, podráždění ledvin, slabost, rozšíření zorniček, posléze smrt v kolapsu.

Sušený a na prášek utlučený - přísada do šňupavého tabáku.

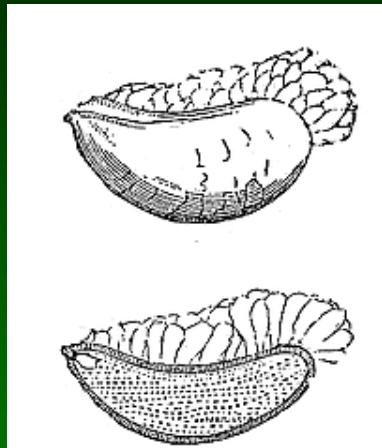
Nenápadné přízemní květy často skryté pod spadaným listím slouží jako úkryt hmyzu nebo někdy i slimáků – kteří mohou přenášet pyl – **moluskogamie**.

← **slimák !**

Podlouhlá semena mají olejnaté masíčko,

Masíčko je potravou pro mravence, kteří semena přenášejí a rostlinu tak rozšiřují – **myrmekochorie**.

Mnohé druhy podražců se pěstují pro bizarní tvary a zbarvení okvětí; u brazilské *A. gigantea* dosahují květy až 30 cm v průměru.

Jako léčivky se užívají evropský *Aristolochia clematitis* a severoamerický *A. serpentaria*, používaný dříve taky jako prostředek proti uštknutí chřestýšem.

Aristolochia serpentaria

Aristolochia gigantea

Mnohé druhy podražců se pěstují pro bizarní tvary a zbarvení okvětí

Aristolochia fimbriata

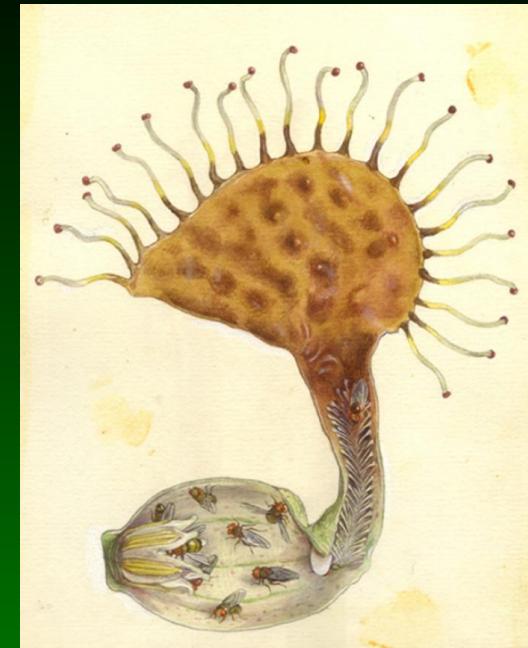
Nápadné květy podražců jsou protogynické

- do květů se zralými pestíky je vpuštěn hmyz obalený pylem
- kvůli chlupům nemůže ven
- po dozrání prašníků uzavírací chlupy odpadnou a hmyz obalený pylem může ven a do dalších květů

Legend:

- li - limb
- fa - fauces
- an - annulus
- tu - tube
- sy - syrinx
- ut - utricle
- gy - gynostemium
- ov - ovary

Jinou koevoluční pozoruhodností mezi hmyzem a podražci – je motýl *Battus philenor*, jehož housenky jsou plné jedu z arizonského *Aristolochia watsonii* a svojí varovně červenou barvou na to upozorňuje i své případné predátory

Aristolochia littoralis
Aristolochiaceae
G. K. Linney

Aristolochia littoralis
Aristolochiaceae
© G. D. Carr

Aristolochia elegans

Dutchman's Pipe Vine
(*Aristolochia elegans*)
Jack Scheper
© 2002 Floridata.com

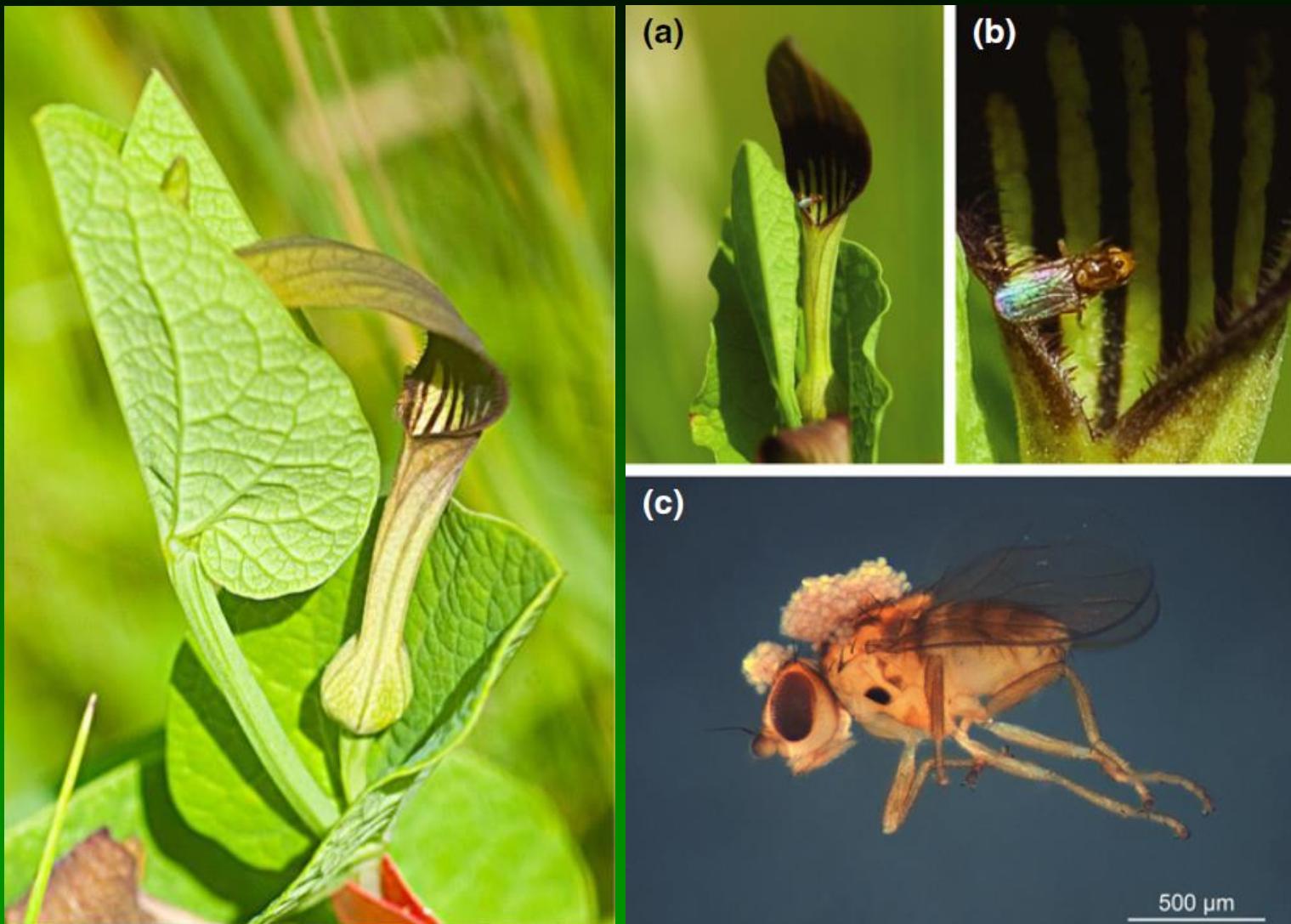

© TopTropicals.com

Aristolochia grandiflora

Aristolochia tricaudata

Aristolochia rotunda – její květy „voní“ jako exkrementy ploštic, které nabodávají jejich floem – to láká mouchy rodu *Trachysiphonella*, které se živí exkrementy ploštic do květů, v nichž jsou lapeny a slouží jako opylovači

středoamerická *Aristolochia arborea*

imituje plodnice dřevokazných hub – drobný houbožravý hmyz obalený pylem a přilákaný houby imitující vůni je opylí, navíc naklade do květů i vajíčka a larvy se pak obalí pylem z později dozrálých prašníků a po opuštění „pasti“ poslouží jako nová generace opylovačů

V současném pojetí je do čel. *Aristolochiaceae* řazena i podčeleď *Hydnoroideae* (dříve samostatná čeleď) bizarních kořenových parazitických rostlin s masitým okvětím

